

TAFOFIEL 67

ISSN 2593-363

1.	EXPO - BICENTENNIUM JAMAER BICENTENAIRE.....	2
2.	BICENTENNIUM JAMAER 08.08.2025 HERDENKING & LEZING.....	3
3.	HET FUNERAIR ŒUVRE VAN ARCHITECT JAMAER.....	4
4.1	HET GRAFMONUMENT CHARELS - PERCY OP DE BEGRAAFPLAATS OURODENBERG TE AARSCHOT, WERK VAN SALU I	12
4.2.	FUNERAIR ERFGOED OP OURODENBERG, STEDELIJKE BEGRAAFPLAATS VAN AARSCHOT.....	25
5.	TERUGBLIK: LEDENUITSTAP NAMEN....	36
6.	SAVE THE DATE, HERITAGE DAYS BRUSSEL 2025.....	38
7.	BLOEMLEZING UIT DE PERS.....	39
8.	TOEN EN NU.....	40

Met de steun van

VOORWOORD

Met deze zomerse editie van *Tafofiel* nodigen we u uit om samen met ons stil te staan bij het rijke funerair erfgoed dat ons land te bieden heeft. We herdenken de Brusselse stadsbouwmeester Victor Jamaer, wiens invloed op het stadsbeeld van Brussel niet te onderschatten valt. Zijn verjaardag, op vrijdag 8 augustus, vormt de aanleiding voor een bijzondere activiteit op het kerkhof en in het atelier, in het verlengde van de tentoonstelling in het koor van de voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk van Laken – een traditie in wording. Jamaer was niet alleen een 19de-eeuwse monumentenzorger in de geest van Viollet-le-Duc, maar liet ook een klein maar opmerkelijk funerair oeuvre na. In dezelfde geest richten we de blik op Ernest Salu I, wiens werk niet alleen in Laken en op Brusselse begraafplaatsen te vinden is, maar misschien ook op het kerkhof van Oudendenberg in Aarschot. Aan de hand van typologische vergelijkingen proberen we een link aan te tonen met deze bekende beeldhouwersfamilie – al zijn er kapers op de kust.

Verder blikken we graag terug op onze geslaagde leidendag in Namen, waar we niet alleen genoten van de tentoonstelling rond Marie-Louise d'Orléans, maar ook van een verkenningstocht over de uitgestrekte begraafplaats van Belgrade.

Na een welverdiende zomervakantie ontvangen we u opnieuw graag in ons atelier voor de *Heritage Days*, dit jaar rond het thema art deco. We besteden daarbij bijzondere aandacht aan het vroege werk van Ernest Salu III, met een tentoonstelling en rondleiding.

Uiteraard ontbreekt ook in deze editie de traditionele bloemlezing niet. We wensen u veel leesplezier toe en hopen u binnenkort opnieuw te ontmoeten!

Met warme groet,

Tom Verhofstadt, voorzitter

1.

EXPO

1825 BICENTENNIUM JAMAER BICENTENAIRE 2025

KERKHOF VAN LAKEN / CIMETIÈRE DE LAEKEN

KOOR VAN DE OUDE KERK / CHŒUR DE L'ANCIENNE ÉGLISE

18.06.2025 - 15.08.2025 (8H30-16H)

In de periode dat architect Victor Jamaer werkt voor de stad Brussel kent de hoofdstad haar belangrijkste ontwikkeling.

De modernisering van de hoofdstad staat in relatie tot het verleden. Architectuur en monumentenzorg gaan hand in hand. Brussel is de hoofdstad van een jonge en geïndustrialiseerde natie waardig.

Durant que l'architecte Victor Jamaer travaille pour la ville de Bruxelles, la capitale connaît son développement le plus important.

La modernisation de la capitale se fait en relation avec son passé. L'architecture et la conservation des monuments vont de pair. Bruxelles est digne d'être la capitale d'une nation jeune et industrialisée.

Toen stadsarchitect Victor Jamaer op bijna 70-jarige leeftijd in 1895 op rust ging na een lange carrière zag zijn stad er helemaal anders uit dan toen hij er in 1847 als tekenaar begon. In die metamorfose had hij zelf een belangrijk aandeel.

In de tentoonstelling maakt u kennis met zijn leven, de rol die hij speelde als stadsarchitect, de gebouwen die hij realiseerde en de belangrijke monumenten die hij restaureerde.

Lorsqu' après une longue carrière, l'architecte de la ville Victor Jamaer, presque 70 ans, a pris sa retraite en 1895, sa ville était complètement différente de celle où il avait commencé comme dessinateur en 1847, et il avait lui-même joué un rôle important dans cette métamorphose.

L'exposition vous fera découvrir sa vie, le rôle qu'il a joué en tant qu'architecte de la ville, les bâtiments qu'il a réalisés et les monuments importants qu'il a restaurés.

Met de steun van / avec le soutien de

2.

08.08.2025

BICENTENNIUM JAMAER

PROGRAMMA

Afspraak aan de ingang van het kerkhof van Laken

16h30

Bloemen aan het graf

Bezoek tentoonstelling

17h30

Drink in atelier Salu

18h00-19h15

LEZING

JAMAER, STADSARCHITECT VAN BRUSSEL

door

Pierre Dangles

Deze activiteit is gratis

Inschrijven tot 2 augustus

Info@epitaaf.org

Met vermelding 08.08

HOTEL DE VILLE
DE
BRUXELLES.

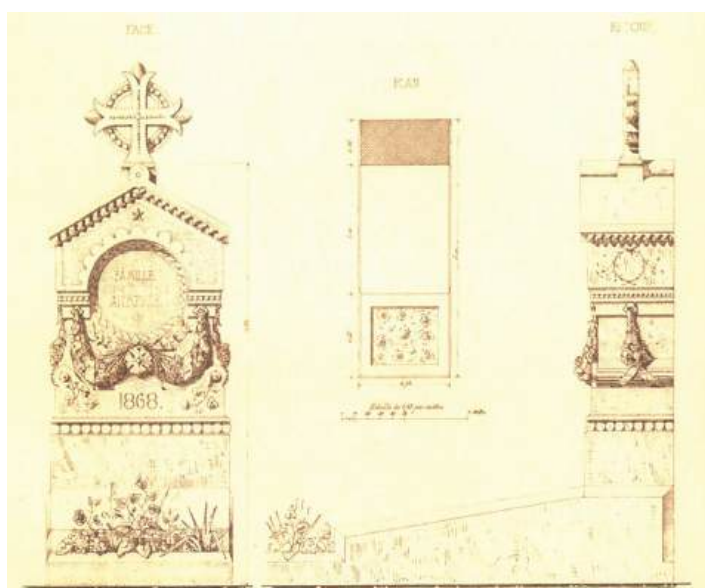
GALERIE DE LALE GAUCHE - DETAIL
ARCHITECTE: V. JAMAER
(RESTAURATION)

Op 8 augustus 2025 is het tweehonderd jaar geleden dat Pierre-Victor Jamaer in een inmiddels verdwenen huis in de Brusselse Koolstraat het daglicht zag. Hij zal uitgroeien tot de langst zetelende stadsarchitect van Brussel in de 19de eeuw. Zijn invloed op de architectuur en de stedenbouw van de hoofdstad van 1846 tot 1895 is gigantisch.

De bedoeling van dit artikel is dieper in te gaan op zijn rol en betekenis op funerair vlak.

Het eerste grafmonument dat we vermoeden van zijn hand te zijn, is verdwenen. In 1846, zes maanden voor hij stadsarchitect wordt en drie maanden voor hij huwt, overlijdt zijn moeder. Afkomstig uit Anderlecht, wordt zij op het kerkhof rond de Sint-Pieterskerk van die gemeente ter aarde besteld. De eerste begraafplaats van Anderlecht in de Aumalewijk wordt in 1864 ingehuldigd. Naar alle waarschijnlijkheid heeft Jamaer er in 1873 bij het overlijden van zijn vader een grafkelder voor zijn familie ontworpen, waarheen mogelijks de resten van de moeder werden overgebracht. Het is geweten dat de oudere zusters en broer van Victor, met name Louise (1815-1891), Felix (1818-1890) en Eugène (1822-1893), alle drie vrijgezel gebleven, allen begraven werden in het familiegraf op Anderlecht. Toen de gemeentelijke begraafplaats door de constante bevolkingstoename in 1953 zijn verzadigingspunt bereikte, werd de nieuwe begraafplaats, die Anderlecht reeds vóór WO II in de wijk Vogelenzang gepland had, in gebruik genomen. De oude begraafplaats werd een park en slechts iets meer dan 1.000 oude grafzerken werden naar Vogelenzang overgebracht. Blijkbaar gebeurde dit niet met het Jamaergraf.

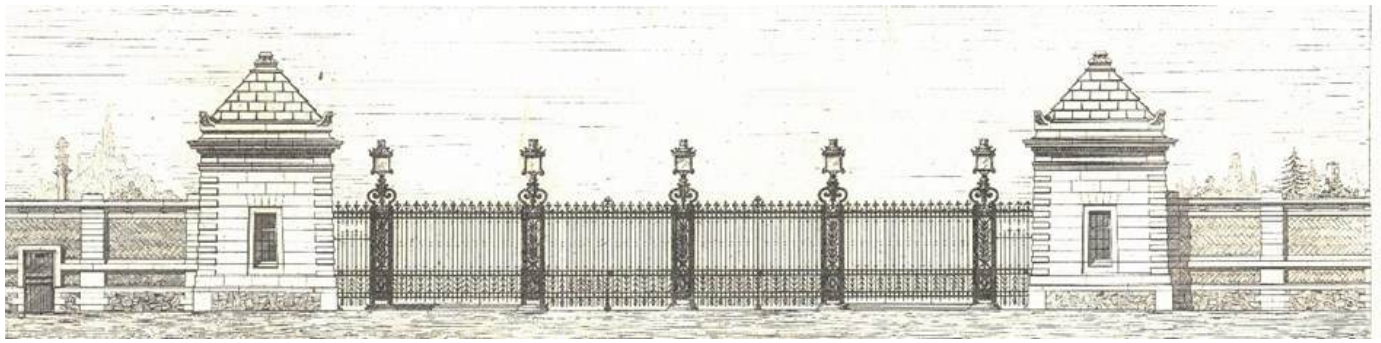
Van een grafmonument dat Jamaer in 1868 ontwierp, is wel een tekening bewaard. Die verschijnt in de reeks *Documents pratiques de l'architecture* die architect Jules Fonteyne (1853-1897) publiceert tussen 1876 en 1879. (Afb. 1)

Afb. 1 Ontwerp van Jamaer voor een niet gelocaliseerd grafmonument, Jules Fonteyne, *Documents pratiques de l'architecture*,

Het monument wordt vermeld als “en style Roman” in het architectuurtijdschrift *L'Émulation* (jaargang 2, 1875-76) dat uitgegeven werd door de *Société Centrale d'Architecture de Belgique* en waaraan Fonteyne ook zijn medewerking verleende. Het is niet geweten waar het monument stond of voor wie het bedoeld was.

Kort daarna begint Fonteyne aan de publicatie van een nieuwe reeks, de *Recueil d'Architecture funéraire. Spécimens de tombeaux, chapelles funéraires, mausolées, sarcophages, pierres tombales, croix, etc.*, die duidelijk geïnspireerd is door de opening in 1877 van de nieuwe Brusselse begraafplaats.

Afb. 2 Toegangspoort van de begraafplaats van Brussel-Evere, Editeur J. Fonteyne, *Recueil d'Architecture Funéraire*, Brussel, [1880], pl. 4

Ondanks de herhaaldelijke uitbreidingen kampen de drie Brusselse begraafplaatsen (Sint-Joost, Sint-Gillis, Scheutveld) in de loop der jaren met een stijgend gebrek aan plaats en aan hygiëne. Bij Koninklijk Besluit van 25 juni 1872 werd het Brussels stadsbestuur toegestaan gronden te kopen op het grondgebied van Evere voor een nieuwe rustplaats voor de overledenen. Het oorspronkelijk bedoelde terrein van 15 ha werd in oppervlakte verdubbeld.¹ Het College van Burgemeester en Schepenen besliste dan tijdens de zitting van 2 juni 1874 tot de aankoop van 30 ha grondgebied op 5 km afstand van de binnenkoer van het Stadhuis. Stadsarchitect Jamaer en landschapsarchitect Fuchs (1818-1904) werden gelast met de plannen van de begraafplaats.

Jamaer tekent een monumentale ingang met paviljoenen in neo-Etruskische stijl. (Afb. 2) Ook tekent hij een 20 meter brede straat in rechte lijn die het halfcirkelvormige plein voor de begraafplaats met de Leuvensesteenweg verbindt.

Alle details van de funeraire infrastructuur worden door Jamaer uitgewerkt: omheiningsmuren, wachtershuisjes, dodenhuis, wachtkamers, arbeiderswoningen. In de ontwerpen voor de nutsgebouwen vertrekt hij van de praktische noden maar legt hij ook de klemtoon op de integratie in de natuurlijke omgeving. De gebouwen worden opgetrokken in natuursteen en breuksteen en zijn van een bescheidenheid die maakt dat ze als het ware verdwijnen in hun parkcontext

Bij de inhuldiging en ingebruikname van de begraafplaats op 15 augustus 1877 was veel van die infrastructuur nog niet gebouwd. Zo werd de plaatsing van dekstenen in blauwe hardsteen van de omheiningsmuren beëindigd in oktober 1877. De ingangspaviljoenen kwamen er in november 1879. De hekkens tussen de ingangspaviljoenen werden pas in 1883 geplaatst. Datzelfde jaar werden de wandellanen in de begraafplaats geplaveid.

Dit had niet alleen te maken met de enorme hoeveelheid werk die Jamaer als stadsarchitect had en met de grondige voorbereidende studies die hij steeds verrichtte.² Traagheid van beslissingen van de gemeenteraad en het college en ook hun financiële berekeningen speelden hun rol. Daarbij moesten vele plannen via verscheidene commissies en raden passeren: toen al zegevierde bureaucratie. Het concept voor het dodenhuis werd al bestudeerd vanaf 1876; een eerste ontwerp komt er in 1878. Er volgen talrijke debatten en opeenvolgende commissieverslagen zodat de werken door het College pas in oktober 1884 toegekend werden.

Al die vertragingen beletten niet dat de nieuwe begraafplaats van Brussel van meet af aan een groot succes was: op zes jaar tijd waren er 33.279 graven geplaatst, waaronder al een deel van de uit de vorige begraafplaatsen overgebrachte monumenten.

Een van de nieuwste grafmonumenten was een verwezenlijking van Jamaer: het mausoleum voor de in mei 1879 overleden burgemeester van Brussel, Jules Anspach, waarvan het ontwerp hem was toevertrouwd door het Brussels bestuur. Jamaer

maakte hiervoor drie voorontwerpen waaruit het college van burgemeester en schepenen in zijn zitting van 1 augustus 1879 er één moest uitkiezen. De ontwerpen 2 en 3 tonen een obelisk op een sokkel in de vorm van een cippe. Het was een typologie die zeer populair was in de jaren 1870 en waarvan er aan het rondpunt van de Centrale laan, later Rondpunt van Burgemeesters genoemd, nog wel meer stonden.

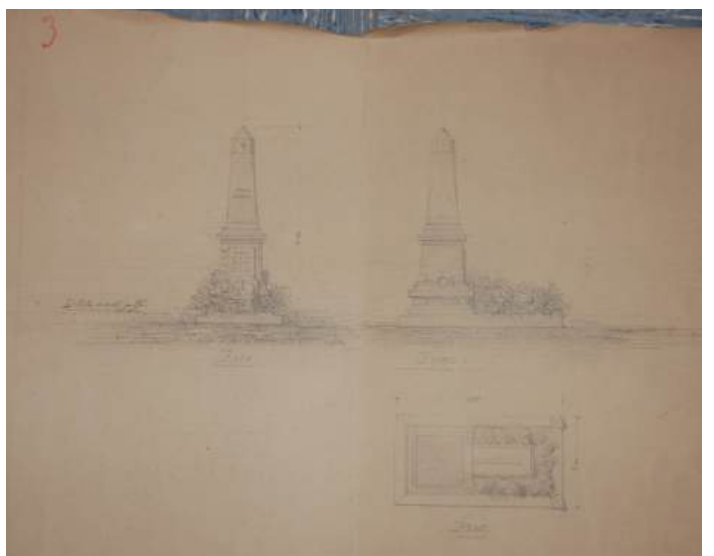
Er werd gekozen voor ontwerp nr. 1; een mausoleum dat veel monumentaler is met meer aandacht voor decoratie. De sarcofaag onder gedrapeerde lijkwade geeft het geheel ook meer theatraliteit. In mei 1880 toonde Jamaer het college zijn definitieve tekening waarbij hij rekening had gehouden met het advies van Schone Kunsten en ook met enkele opmerkingen geformuleerd door architect en gemeenteraadslid Henri Beyaert (1823-1894).

In september 1879 was men al begonnen met de ruwbouwerken van de grafkelder. Het lijk van Anspach, in een dubbele lijkst, werd ontgraven en overgebracht naar een tijdelijk graf. De voorlopige werken werden eind augustus 1880 beëindigd. De maquette van het monument werd in september op het Stadhuis tentoongesteld.

In mei 1882 was het mausoleum af. Voor de decoratie was er samengewerkt met ornamentist Georges Houtstont (1831-1912). Uit een brief van Houtstont aan Jamaer blijkt dat de realisatie van het grafmonument in nauw overleg gebeurde.

Nu nog wordt de aandacht van de bezoeker van de begraafplaats van Brussel-Evere, op het Rondpunt van de Burgemeesters aangekomen, naar dit indrukwekkend monument gezogen.

Het hiervoor vermeld funerair modellenboek van Jules Fonteyne biedt ruim plaats aan dit monument. Verscheidene platen worden aan het Anspachmausoleum gewijd.

Afb. 3, 4, 5 Ontwerpen door Jamaer voor het Anspachmausoleum. Nr. 1 (boven) werd uitgevoerd. (SAB Cultes 1711)

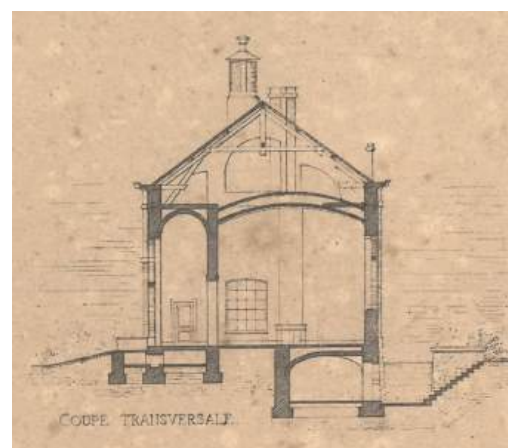
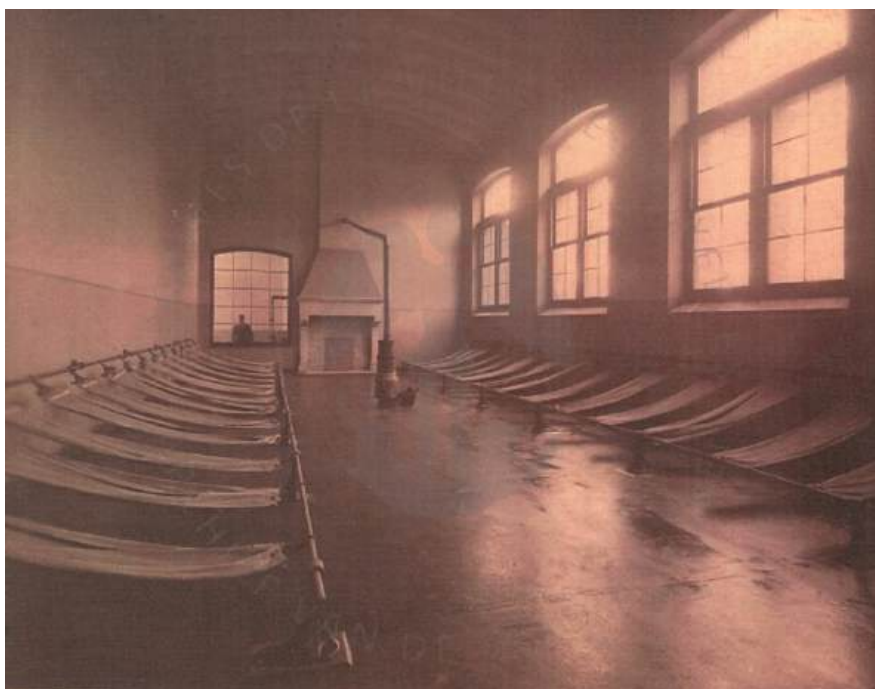
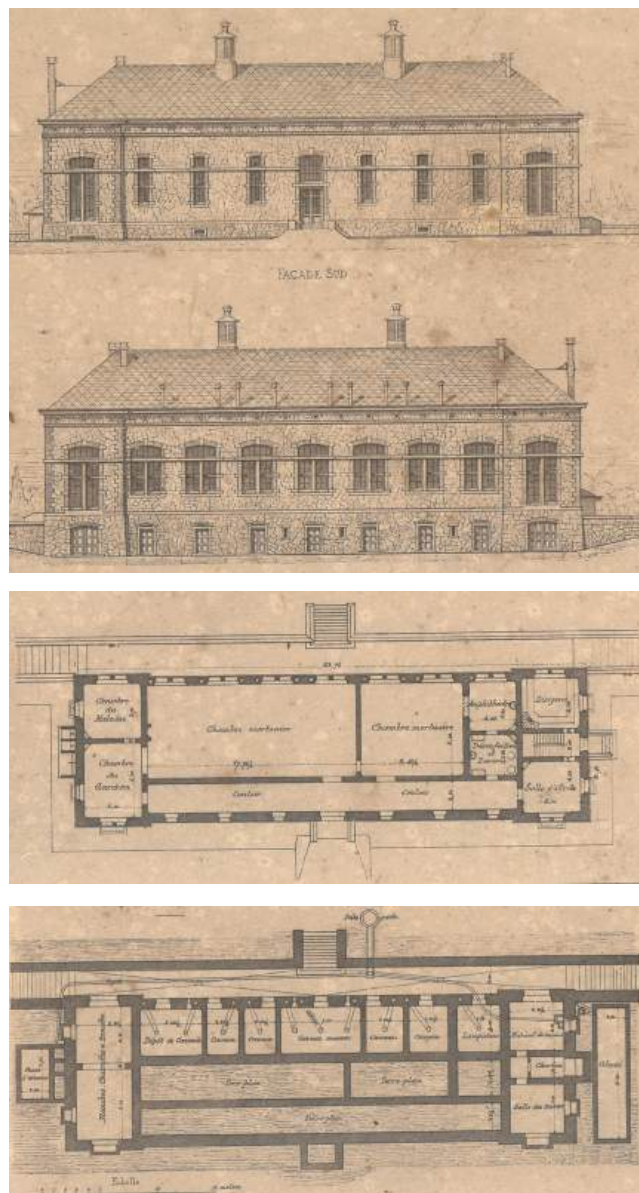

Afb. 6, 7 Het Anspachmausoleum op de begraafplaats Brussel-Evere. Plaat 7 uit het modellenboek van Jules Fonteyne, *Recueil d'Architecture Funéraire*, Brussel, [1880].

Ook het dodenhuis van Jamaer voor de begraafplaats van Brussel krijgt aandacht bij Fonteyne. De tekeningen zijn gedetailleerd, zodat de lezer technische aspecten kan begrijpen. Die zijn legio: een dodenhuis mag niet dicht bij woningen worden gebouwd. De omgeving mag niet blootgesteld worden aan de vuile rook die uit de schoorstenen van het dodenhuis komt.

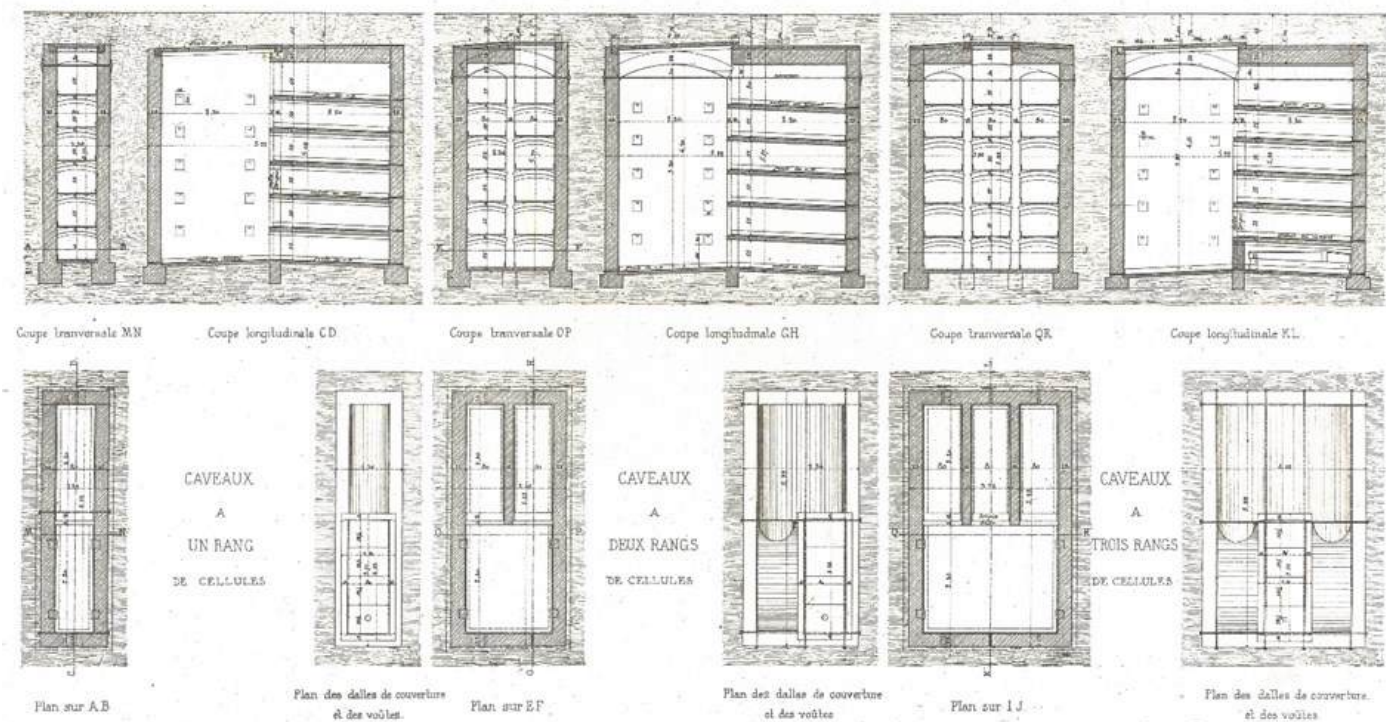
Uiteraard moet in de zalen waar de lichamen bewaard worden een koele en constante temperatuur worden gehandhaafd. Die ruimtes moeten ook herhaaldelijk verlucht worden. Anderzijds moet een aangename temperatuur heersen in de wachtruimte voor de bezoekers en het lokaal van de bewaker. Ter vermindering van besmetting en kwalijke geuren is er geen deur tussen dit lokaal en de dodenkamers, wel een groot venster zodat de bewaker controle kan uitoefenen. Er is trouwens ook een belsysteem dat met elk lichaam verbonden is.

De keuze van de bouwmaterialen en de beplantingen zijn belangrijk. Er is goed nagedacht over kanalisaties voor verwarming, verluchting en water. De behandeling van de vloeren en wanden, in materialen zonder naden, voegen of scherpe hoeken, is een voorbode van wat later in ziekenhuizen zal worden toegepast. Kortom, Jamaer levert hier een staaltje van technisch vernuft af.

Afb. 8, 9, 10, 11, 12 Dodenhuis, Noord- en zuidgevel, gelijkvloerse verdieping en kelder, dwarsdoorsnede. Editeur J. Fonteyne, *Recueil d'Architecture Funéraire*, Brussel, [1880-1884]

Afb. 13 Binnenzicht van het dodenhuis. Foto R. Pardon, ±1905. SAB Icon. Fonds G-1793

Afb. 14 Types grafkelders voor de begraafplaats van Brussel. Editeur J. Fonteyne, *Recueil d'Architecture funéraire*, Brussel, [1880], pl. 2

Een andere plaat uit het funerair album van Fonteyne toont de door de stad voorgeschreven grafkelderconstructies die Jamaer heeft uitgetekend.

Het is niet uitgesloten dat dit tekeningen van Jamaer zijn voor het bouwen van ondergrondse grafkelders.

In het begin van de plannen voor de begraafplaats van Brussel is er sprake van geweest om, naar het voorbeeld van Laken, ook op de Brusselse begraafplaats graf galerijen te bouwen. In afwachting van de resultaten van Bockstaels initiatief op Laken werd hier uiteindelijk van afgezien.

Links van de ingang van de begraafplaats bouwt Jamaer reeds in 1876 ook sobere huisjes³ voor arbeiders van de begraafplaats.

Deze huisjes bestaan nog steeds maar werden vanaf 1972 door de Stad Brussel aan particulieren verkocht.

Afb. 15 Foto R. Pardon. Omstreeks 1905. SAB Icon. Fonds G-1790

Afb. 16 Evere, Eenboomstraat 101-109. Foto Urban

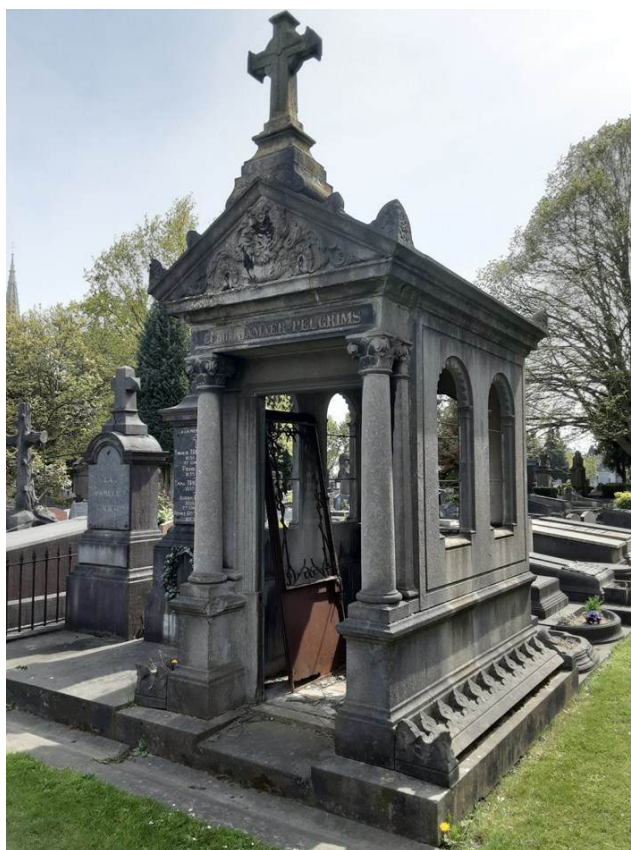

Afb.17 Editeur J. Fonteyne, *Recueil d'Architecture funéraire*, pl. 9
Afb. 18 Het monument Franck op de begraafplaats van Sint-Joosten-Node (foto Pierre Dangles, 2025)

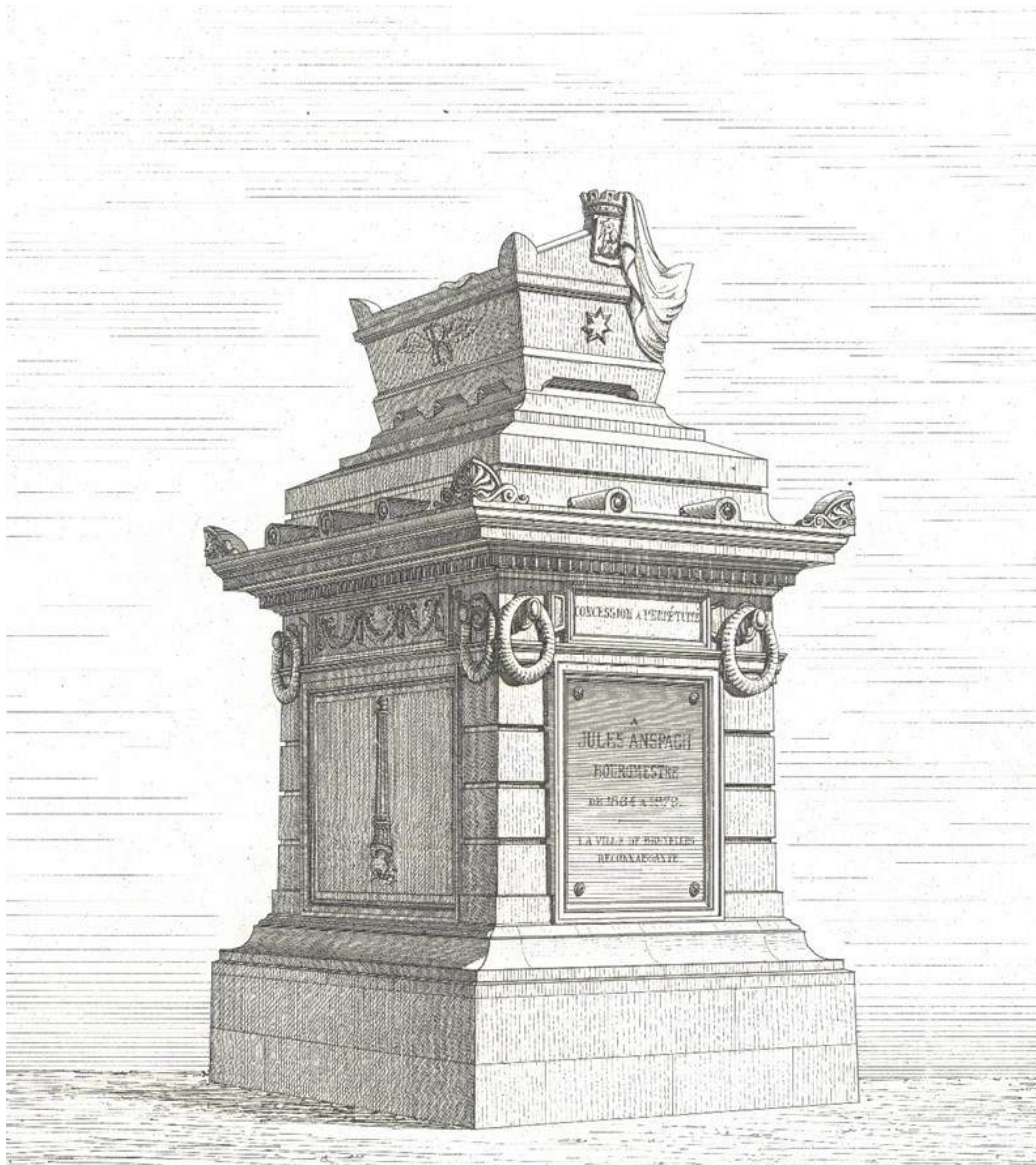
Nog een plaat in Fonteyne's album vermeldt een ander grafmonument door Jamaer: dat op de begraafplaats van Sint-Joost-te-Node, van de etser François Joseph Franck (1825-1883). De destijds befaamde kunstenaar exposeerde regelmatig in binnen- en buitenland. Hoewel zijn gezondheid zijn productie vanaf de jaren 1880 op een lager pitje bracht, kwam zijn dood op 57-jarige leeftijd als een verrassing voor zijn talrijke vrienden en bewonderaars die als eerbetoon dit ontwerp bij Jamaer bestelden en het monument voor hem lieten bouwen. Het monument bestaat nog steeds.

Er bestaat op het kerkhof van Laken misschien nog een grafmonument door Jamaer ontworpen. Op 9 juni 1895 overlijdt de zeven jaar jongere broer van Victor: Emile (1833-1895). Op zijn graf op perk 34 wordt een indrukwekkende kapel geplaatst die niet gesigineerd is maar wel Jamaeriaans aandoet. Geen enkel document werd tot nu gevonden dat overtuigend zou aantonen dat Victor dit voor zijn broer en schoonzus († 1927) zou hebben gecreëerd. Jamaer ondertekent ook nooit op de gevel van zijn realisaties en hij is als architect en restauratie-architect zo bedreven in alle mogelijke bouwstijlen dat we niet verder kunnen gaan dan opperen dat deze grafkapel wel door Victor Jamaer zou kunnen gemaakt zijn.

Of u specialist, kenner of een gewone tafiel bent, vorm eventueel uw mening bij uw volgende wandeling op het kerkhof van Laken. En ga bij uw wandeling op Brussel-Evere het Anspachmausoleum bewonderen.

Afb. 19 Graf echtpaar Jamaer op Laken (foto Pierre Dangles, 2022)

Afb. 21 Anspachmausoleum, Editeur J. Fonteyne, *Recueil d'Architecture Funéraire*, Brussel, [1880], pl. 6

BRONNEN

Pierre-Thomas Bal & Pierre Dangles, Victor Jamaer, (onuitgegeven) biografische nota uit *Encyclopedie van Brusselse architecten*, (in voorbereiding) ▪ Quentin De-meure, *Hygiëne-eisen en controle van de koudketen in de 19de eeuw. Het bijzondere dodenhuis op de begraafplaats van Brussel in Evere*, Erfgoed Brussel nr. 33, urban.brussels.Brussel, Lente 2020 ▪ Linda Van Santvoort, *Keuze te over. L'embarras du choix*. In *Tafofiel* 40 (april 2018), pp.4-10. ▪ Linda Van Santvoort, *Georges Houtstont en de ornamentenkoorts van de belle-époque*. Erfgoed Brussel nr. 35. Urban.brussels, Brussel, Lente 2021 ▪ Linda Van Santvoort, *Houtstont en de grafkunst*. In *Tafofiel* 51, pp. 15-18 ▪ L'Écho du Parlement. 17.05.1881; 06.06.1882 ; 20.02.1883 ; 26.09.1883; 31.10.1883; 08.10.1884 ▪ Journal de Bruxelles 18.10.1877 ▪ L'indépendance belge, 14.09.1879; 29.09.1880

EINDNOTEN

1. Later uitgebreid tot 38 ha.
2. Jamaer bezocht en bestudeerde meerdere dodenhuisen in binnen- en buitenland vooraleer zijn ontwerp op te stellen.
3. Strikt gezien kunnen we dit niet tot het funerair oeuvre van Jamaer rekenen maar we vermelden het toch om aan te tonen welke aspecten hij behandelt bij het bouwen van een begraafplaats.

HET GRAFMONUMENT CHARELS-PERCY OP DE BEGRAAFPLAATS OURODENBERG TE AARSCHOT, WERK VAN SALU I ¹

LINDA VAN SANTVOORT

m.m.v. DANIEL SCHEPENS stadsarchivaris Aarschot

Foto's van de auteurs tenzij anders vermeld

Afb. 1 Graf Charels-Percy op de begraafplaats Ourodenberg te Aarschot (2024)

Het familiegraf Charels-Percy ligt tegen de omheiningmuur van de stedelijke begraafplaats van Aarschot, Ourodenberg genaamd. Het graf valt op door zijn afmetingen en vormtaal. De epigrafie op de centrale stèle onder kruis is die van Michael Charels (1808-1888) en zijn naaste familieleden.

Uit de grafplaten die tegen de muur zijn geplaatst blijkt dat hier vooral leden van de familie Percy begraven liggen. De naam Percy² is in het gehe-

gen van Aarschot verbonden met weverij Percy die in 1865 werd opgericht aan de Fabriekstraat.

In de studie van Jan Rymenams³ over begraafplaatsen in Noord-Hageland (2016) wordt het graf Percy-Charles (sic) toegewezen aan de Brusselse grafmaker Salu. Op het grafmonument in situ is geen signatuur van Salu te bespeuren.

Reden genoeg dus om bij dit graf stil te staan.

Het graf van nijveraars

Michael Charels was actief als kantkoopman. Hij leverde de grondstoffen aan de kantwerksters die thuis werkten. De afgewerkte producten werden opgehaald en verkocht. Naar verluid was er ook een afzetmarkt in Engeland.⁴ In 1846 telde Aarschot 293 kantklossters⁵.

Kanthandelaar Charels nam deel aan de *Exposition de l'Industrie Belge* te Brussel in 1841. Dat was de tweede in haar soort sinds de onafhankelijkheid. Met 1865 exposanten kende deze tentoonstelling een groot succes. Alle producenten die met textiel te maken hadden werden gegroepeerd onder de "Première section" die op haar beurt werd onderverdeeld onder nog eens verschillende secties overeenkomstig de grondstoffen en de productietechniek. Onder de sectie "point de Malines"⁶ lezen we "nr. 678 MM. J-M Charels et sœurs à Aerschot (Brabant) - Douze coupons dentelles diverses - médaille d'argent".

Messieurs J. M. CHARELS ET SŒURS, à Aerschot, sous le n° 678, ont envoyé douze pièces de dentelles qui se distinguent par la légèreté, le bon goût du dessin et une exécution soignée. Le Jury pense devoir leur décerner la MÉDAILLE D'ARGENT.

Afb. 2 Zilveren medaille zoals Charels heeft ontvangen (coll. STAM Gent).

Uittreksel uit het juryverslag verschenen in "L'Exposition de l'Industrie Belge en 1841", Brussel 1841.

De tentoonstellingsjury was lovend over de twaalf tentoongestelde kantstukken die zich wisten te onderscheiden door een mooie tekening en een zorgvuldige uitvoering. M. Charels en zijn zusters werden met een zilveren medaille bedeeft.

Michael Charels had vier zusters. Amalia (Amélie) Florentina Veneranda Charels huwde in 1830 met Philippe Jacob Ludovicus Percy. Van toen ontstond de band tussen de beide families. Philippe Percy bezat volgens de Popp-kaart (ca. 1858) een aanzienlijk aantal huizen in Aarschot aan de Molenstraat en de Gracht die hij verhuurde aan wevers die aan huis werkten. In het midden van de 19de eeuw leefden een vijftigtal Aarschotse families van de weefnijverheid. Ze werkten met het vlas dat door boeren uit de regio werd verbouwd.⁷

Ongehuwd en zonder nazaten steunde Michael Charels de zonen van zijn zuster Amélie, kinderen van het echtpaar Percy-Charels. Het is mede door zijn kapitaal dat August Louis Leopold (1831-1911) en Joseph Alphonse Séverin (1834-1923) gronden konden aankopen om er ca. 1865⁸ een weverij te bouwen. De gronden waarop de fabriek gebouwd werd behoorden voordien toe aan de Burgerlijke Godshuizen.⁹ De industrialisatie van de textielnijverheid zette zich door en de thuisarbeid maakte plaats voor fabrieksarbeid. De fabriek startte met vijftig getouwen en honderd arbeiders¹⁰.

Afb. 3 Zicht op de Aarschotse Fabrikstraat en de Albertlaan ca. 1920. De weverij Percy-Charels is ondergebracht in het lage witte gebouw met de hoge schouw. Op de voorgrond een rij woningen voor de fabrieksarbeiders. Rechts de wippen van de maatschappij *De Vrije Schutters*.
Prentbriefkaart SADA

Afb. 4 : Zilveren medaille van de wereldtentoonstelling in 1883 te Amsterdam (Coll. Victoria Museum, Australië)

Afb. 5 : Belgische afdeling op de tentoonstelling in Amsterdam (uit : *Herinnering aan de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling te Amsterdam 1883*)

De weverij Percy-Charels kende op haar beurt succes en nam deel aan de wereldtentoonstelling in Amsterdam van 1883 die ingericht was achter het nog in aanbouw zijnde Rijksmuseum. België was er goed vertegenwoordigd met een afdeling die bijna even groot was als die van Frankrijk. “Percy-Charels , Aerschot” kreeg voor deelname onder “classe 25” een “diplôme médaille d’argent”.¹¹

Gedurende vele decennia was deze weverij een belangrijke werkverschaffer in Aarschot. Pas na de grote staking in 1897 zouden de werkomstandigheden er verbeteren.

Michael Charels was niet alleen een kapitaalkrachtige ondernemer maar ook een man met maatschappelijk aanzien: hij was o.a. medeoprichter van het St-Jozefcollege in Aarschot. Vanaf 1872 werd hij schepen in het katholieke bestuur¹², een ambt dat hij opnam tot in 1884.¹³ Michael Charels overleed op 23 augustus 1888. Hij woonde in het centrum van de stad op het kerkhofplein.¹⁴

Begraafplaats Ourodenberg

Het kerkhof in het stadscentrum van Aarschot aan de Onze-Lieve-Vrouwekerk was te klein geworden en ontoereikend voor de groeiende bevolking. Uitbreiding was wegens plaatsgebrek niet mogelijk en ook niet wenselijk. Met het decreet van Jozef II (1784) werden begravingen immers geweerd uit de dichtbebouwde stadskernen.

De stad was er blijkbaar in geslaagd om de inrichting van een nieuwe begraafplaats nog met een eeuw uit te stellen. Slechts een aantal oude priestergraven bleven bewaard op een smalle strook vlakbij de Onze-Lieve-Vrouwekerk.

In 1884 wordt de nieuw aangelegde begraafplaats Ourodenberg in gebruik genomen. Het katholieke stadsbestuur besliste dat het toch gewijd zou worden, ook al ging dat in tegen de regelgeving. De inwijding op 2 januari 1884 door Deken Joannes Puttemans gebeurde onder grote belangstelling van de Aarschotse bevolking.¹⁵

De nieuwe begraafplaats kreeg een geometrisch grondplan. Een brede midden laan kruist een dwarse as. De oudste en belangrijkste graven situeren zich rond dit centrale kruispunt en dan vooral langs de dwarse as. (afb. 6 , 7)

Langs de ommuring kregen de eeuwige vergunningen met monumentale graven een plaats. Het graf Charels-Percy blijkt één van de oudste nog bewaarde monumenten te zijn. (meer over Ourodenberg in volgend artikel in deze Tafofiel)

Afb. 6 Dwarse as van de begraafplaats Oudenbergen; linker deel Uiterst links op de achtergrond ; het grafmonument Charels-Percy dat het perspectief sluit.

Afb. 7 Dwarse as van de begraafplaats Oudenbergen; rechter deel.

Het grafmonument Charels-Percy

Met zijn zeven meter breedte is dit veruit de grootste concessie op deze begraafplaats.

De klemtoon wordt gelegd op de centrale partij die gevormd wordt door een sarcofaag die aanleunt tegen een stèle die op haar beurt is bekroond door een leliekruis. De sarcofaag rust op een deksteen die op de vier hoeken wordt afgebakend door stenen paaltjes. Deze centrale compositie wordt gekenmerkt door een uitgesproken volumewerking en een opeenstapeling van vormen. De stèle heeft een zekere diepte en wordt daarom bijna als een 'toren' ervaren. Het gedeelte dat net boven de sarcofaag uitsteekt is uitgewerkt in een fronton met bas-reliëf en de stèle is op haar beurt bekroond met een fronton waaronder een marmeren bloemenkrans is uitgehouwen. Het monument wordt bekroond met een leliekruis.

De ornamenten van dit grafteken bevatten de klassieke funeraire symbolen; twee gesluerde urnen naast de stèle rusten op de sokkel achter de sarcofaag. Tussen de sarcofaag en de stèle is een bas-reliëf verwerkt in een driehoeksfronton met daarin centraal een vlammend hart met doornenkroon. Deze voorstelling staat symbool voor het lijden van Christus, zijn liefde en barmhartigheid. Het hart tekent zich af tegen een gekruist anker en kruis tegen een achtergrond van korenaren, lisdodde en een druiventros.

Afb. 8, 9 Details van het monument Charels-Percy

In dit decoratief ensemble herkennen we een christelijke symboliek waar de druiven en de korenaren verwijzen naar het laatste avondmaal. Het anker is een vroegchristelijk symbool voor hoop.

De stèle wordt geflankeerd door omgekeerde fakels die staan voor het uitgedoofde leven. Boven de grafplaat met epigrafie is er een marmeren bloemenkrans met viooltjes en immortellen rond het Christusmonogram (PX).

De stèle kreeg bovenaan een boogbekroning versierd met een eikentak met eikels en een laurientak, die samengebonden en bij elkaar gehouden worden in een strik. De eik staat voor kracht, vertrouwen en onvergankelijkheid en de laurientak voor overwinning op de dood. De marmeren frontonbekroning wordt met bouten op het monument gehecht. Helemaal bovenaan kreeg de bout een decoratieve bronzen afdekking in de vorm van een vijfpuntige ster. Vijfpuntige sterren komen ook voor in de arduinen fries die onder het kruis rondom het monument loopt. In de christelijke context staat deze ster symbool voor de vijf wonden van de gekruisigde christus.

Het bekronende leliekruis is sterk verweerd waardoor de decoratieve uitwerking onleesbaar is geworden.

Het centrale monument wordt geflankeerd door twee zijstukken: een vlakke zerk is omgeven door een met cirkels opengewerkte arduinen omheiningsmuurtje. De epigrafie is aangebracht op de marmeren grafplaten die tegen de bakstenen omkering zijn aangebracht. De drie segmenten van het graf worden gemarkeerd door paaltjes die allen versierd werden met immortellenkransen en waarvan alleen de middelste aan de voorkant met gesluierde urnen worden bekroond.

Epigrafie

Door bemossing en verwerking is de epigrafie op de centrale stèle moeilijk leesbaar. De grafplaat op de sarcofaag is zowaar nog moeilijker te lezen.

Op de zijpartijen van het monument staan nog twee andere grafplaten met de namen van de in de 20ste eeuw overleden familieleden.

AFB. 10

EDGARD PERCY NÉ A AERSCHOT LE 7-10-1875

DÉCÉDÉ LE 7-4-1943

MESSIRE THEODORE MAXIMILIEN CHARELS

DE REUL DE BONNEVILLE

ÉPOUX DE DAME

MARGUERITE MARIA PERCY

NÉ A DOLHAIN LIMBOURG

LE 7 DÉCEMBRE 1883

DÉCÉDÉ A BRUXELLES

LE 2 JUILLET 1905

R.I.P.

JEAN PIERRE PERCY

1935 + 1948

FERDINAND PERCY

1887 + 1956

Geschiedenis van de concessie

In het SADA worden de archieven van de begraafplaats bewaard. De administratie van de eeuwige vergunningen vond haar weerslag in handgeschreven “Registers der begravingen” (afb. 12 & 13) waarin elke teraardebestelling werd genoteerd op datum. Daarnaast zijn er ingebonden schriften waarin de “grafvergunningen” staan met een plan van de concessie en een doorsnede op de kelder. (afb. 14, 15) Ook in dat schrift worden de namen genoteerd van wie er in één concessie begraven ligt. Voor sommige concessies is er correspondentie bewaard en losbladige tekeningen, maar die archieven dateren allemaal van na WO I. Dat laatste kan verklaard worden. Het archief van de stad Aarschot is grotendeels in vlammen opgegaan tijdens WO I. Dat de hoger vermelde registers bewaard zijn gebleven is daarom hoogst uitzonderlijk.

De “Registers der begravingen” zijn een interessante bron die toelaat een getrouwe reconstructie te maken van wie er allemaal begraven werd. Er worden verschillende persoonsgegevens vermeld: zoals de naam van de overledene, de leeftijd bij overlijden, de geboorteplaats, het beroep of hoedanigheid, de woonplaats, en zelfs de naam van ouders of partners. Het graf krijgt een nummer en een perk toegewezen en soms wordt ook aangegeven onder welke “klasse”¹⁵ de begraafing gebeurde. Over het grafmonument als dusdanig lees je in deze “Registers der begravingen” niets. Er bestaan twee versies van deze registers, vanwaar ook de vermelding “dubbel” op de cover, wellicht is de ene van de andere overgeschreven, maar qua inhoud stemmen ze quasi volledig overeen.

Afb. 11

ARTHUR PERCY
1872-1957
MME THEODORE
DE REUL DE BONNEVILLE
NEE MARGUERITE PERCY
1882-1959
MME ARTHUR PERCY
NEE HELENE COLSON
1875-1961
MADAME ALICE PERCY
1879-1967

Onderzoek in de “Registers der begravingen” brengen ons dichterbij de historie van het graf Charels-Percy.

Op 20 januari 1886 wordt Amélie Flora Vénérande Charels begraven. Zij staat geregistreerd als rentenierster woonachtig te Aarschot en sterft op de leeftijd van 81 jaar. (afb. 15) Zij was de zuster van Michael Charels en de weduwe van Philippus Jacobus Percy. De plaats waar zij te rusten wordt gelegd krijgt geen perk of nummer toegewezen maar wordt aangeduid als “begraafplaats Percy”.

Nog in datzelfde jaar wordt op 20 december Maria Virginia Juliana Charels, “eygenaaster” op de ouderdom van 83 jaar overleden, bijgelegd in hetzelfde graf “begraaf plaats Persy Charels”. (afb. 16)

In het register van 1888 op lijn 115 vinden we tenslotte de begraving van Michael Eugène Casimirus Charels, overleden op de leeftijd van 80 jaar, vermeld als eigenaar die op 27 augustus werd begraven op “Begraafplaats 1e klas Charels-Persy”. Ook hier weer zonder vermelding van een perk of perceelsnummer. (Afb. 17)

In het origineel van het register van 1888 lezen we tussen lijn 130 en 133 dat er op 17 november een ontgraving heeft plaats gehad : zowel Michael Charels als zijn twee jaar eerder al in 1886 begraven zusters Maria Virginie Charels en Amelia Flora Veneranda Charels worden overgebracht naar “begraafplaats Charels Persy”. Deze keer wordt ook sectie A vermeld als locatie van het graf. (Afb. 18)

De fiche voor registratie van de grafvergunning Charels-Percy (afb. 14) maakt veel duidelijk. Michael Charels wordt gelegd in vak 1 van de nieuwe familiegrafkelder op 27 augustus 1888. Het familiegraf voorziet in ruimte voor 19 kisten. Op de bovenste rij van de linker kelder staan de vakken 7, 1, 8. Op zich een eigenaardige manier van nummering. We lezen de namen Virginie Charels voor vak 7 en Amélie Charels voor vak 8. Dit zijn de zusters van Michael Charels die hun broer flankeren in de familiekerelder maar waarvan op deze fiche een jaartal ontbreekt.

8	Charels Amélie Flora Vénérande	81	Charels	Percy	geen perk	18 januari	A	234	Begraaf plaats Percy
9	Charels Maria Virginia Juliana	83	Charels	Percy	geen perk	20 december	A	235	

Afb. 15 Register van de begravingen, jaar 1886, Lijn 8 (SADA)

119	Charels Maria Virginia Juliana	83	Charels	Percy	geen perk	20 december	A	235	Begraaf plaats Percy Charels
120	Charels Michael Eugène Casimirus	80	Charels	Percy	geen perk	27 augustus	A	236	

Afb. 16 Register van de begravingen, jaar 1886, lijn 119 (SADA)

115	Charels Michael Eugène Casimirus	80	Charels	Percy	geen perk	27 augustus	A	525	Begraaf plaats Charels Persy
116	Charels Maria Virginia Juliana	83	Charels	Percy	geen perk	20 december	A	526	

Afb. 17 Register van de begravingen, jaar 1888, lijn 115 (SADA)

131	Charels Michael Eugène Casimirus	80	Charels	Percy	geen perk	27 augustus	A	525	Begraaf plaats Charels Persy
132	Charels Maria Virginia Juliana	83	Charels	Percy	geen perk	20 december	A	526	

Afb. 18 Register van de begravingen (origineel) jaar 1888, tussen lijn 131 en 133 (SADA)

Wat valt er nu uit dit archiefonderzoek af te leiden?

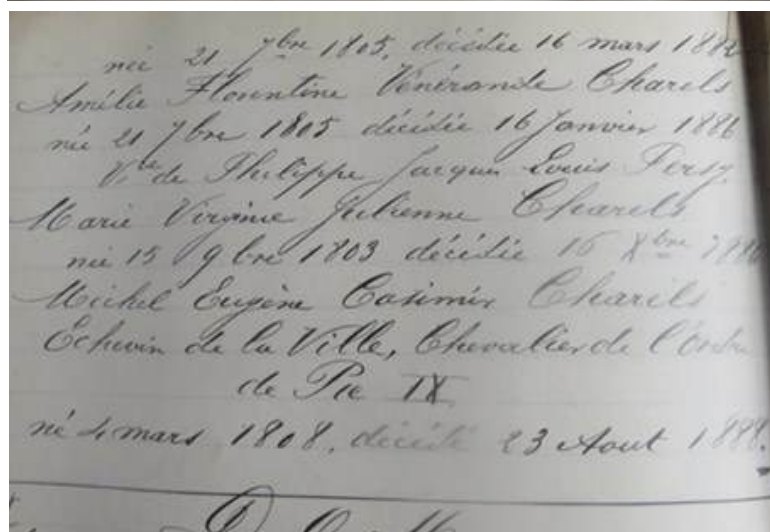
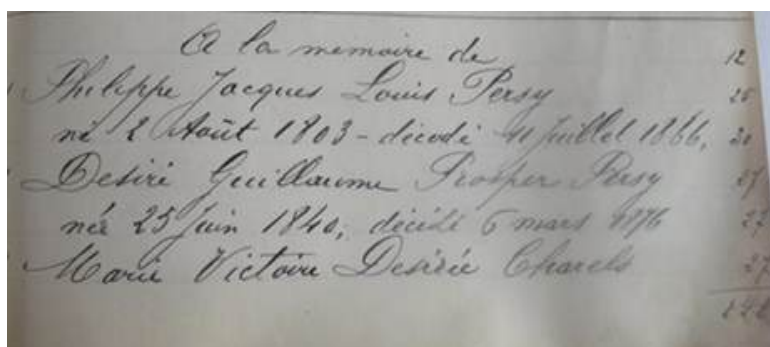
De familie Charels beslist op de nieuwe in 1884 in gebruik genomen begraafplaats Ourodenberg een familiegraf in te richten. Twee zusters die kort na elkaar sterven in 1886 worden er te rusten gelegd. Michael Charels die pas in 1888 sterft wordt in hetzelfde graf gelegd. De beslissing om een monumentaal graf op te richten op een familiekerk met 19 plaatsen is er wellicht toen gekomen. Dat familiegraf komt op de plaats - of in de buurt van - die altijd al was aangewezen als "begraafplaats Percy". Waarschijnlijk waren de eerste begravingen in volle grond. De grafkerk wordt gerealiseerd tussen 27 augustus en 17 november van het jaar 1888. Michael Charels wordt samen met zijn twee zusters ontgraven en uiteindelijk op één rij gelegd bovenaan in de kelder. Andere familieleden zullen later bijgelegd worden.

Salu en het graf Charels-Percy

In het archief van Salu is geen ontwerp-tekening voor dit graf bewaard gebleven. Wel is er een spoor van dit graf in de *Épitaphier 1882-1891*. Dit is het eerste volume van een reeks schriften waarin Salu I - of een van zijn medewerkers - alle epitafen noteerde die in zijn atelier werden gekapt.¹⁶

Wat eerst en vooral opvalt is dat er in deze epigrafië ook namen staan van vroeger overleden familieleden - respectievelijk reeds in 1866, 1876 en 1882 - die niet in dit graf begraven liggen,

Dit verklaart de aanhef : "à la mémoire de". Amélie Charels, overleden in 1886, kwam dus niet te liggen bij haar echtgenoot Philippe Percy, die al veel vroeger in 1866 overleed, en ook niet bij haar tweelingzuster die in 1882 overleed.

Afb. 19 *Épitaphier 1882-1894*, Ernest Salu I, jaar 1888 (Fonds Salu, coll. Epitaaf vzw)

A la memoire de

Philippe Jacques Louis Persy

né 2 Août 1803 – décédé 11 juillet 1866

Désiré Guillaume Prosper Persy

né 25 juin 1840, décédé 6 mars 1876

Marie Victoire Désirée Charels

née 21 7bre 1805, décédée 16 mars 1882

Amélie Florentine Vénérande Charels

née 21 7bre 1805 décédée 16 janvier 1886

Vve de Philippe Jacques Louis Persy

Marie Virginie Julienne Charels

née 15 9bre 1803 décédée 16 Xbre 1886

Michel Eugène Casimir Charels

Echevin de la Ville, Chevalier de l'Ordre

de Pie IX

né 4 mars 1808, décédé 23 Aout 1888

Dat het epitaaf van het Charels-Percy monument voorkomt in de *Épigraphier* van Salu I bewijst niet noodzakelijk dat ook het monument van zijn hand is. Enerzijds lijkt het logisch dat wanneer deze Aarschotse familie de gerenommeerde Brusselse grafmaker Salu in 1888 aanspreekt om een epitaaf te kappen ze ook bij hem ook het monument bestellen. Anderzijds is het dan weer vreemd dat Salu dit monument niet van zijn signatuur voorziet zoals hij dat toch meestal deed. Het ware immers een manier geweest om zich ook buiten Brussel in de markt te zetten. Of had Salu werk genoeg met zijn Brusselse bestellingen? In de jaren 1880 draaide zijn atelier al op volle toeren.

Een vergelijking met het werk van deze Lakense grafzerkenmaker lijkt hier op zijn plaats.

Een wandeling op de begraafplaats van Laken laat er geen twijfel over bestaan dat dit type graf zeer populair was bij de burgerij. Al meteen aan de ingang van het Lakense kerkhof is er het door Salu gesigeneerde monument van de familie Daens-Van Roey dat na een recente opkuisbeurt zijn oude glorie heeft herwonnen.

Afb. 20 Laken, perk 5b, grote laan, familiegraf Daens– Van Roey, concessie 1500, 1896, gesigeneerd Salu

Het aantal graven op Laken dat grote overeenkomst vertoont met het Charels-Percy monument is niet te tellen. Verschillende van die graven zijn gesigeneerd E^t SALU. Ook in het foto-archief van de Salu's zijn er foto's bewaard van zeer gelijkaardige monumenten. Een grondige studie van deze typologie zal uitsluitend moeten geven over de oorsprong en het initiële auteurschap van dit type monument.

Afb. 21 Laken, grafteken gefotografeerd door Salu. (Fonds Salu, coll. Epitaaf vzw)

Dit type graf blijkt heel populair te zijn geweest. Salu was niet de enige die het in zijn aanbod heeft opgenomen. Een tekening bewaard in het door Epitaaf in 2018 gekochte plannenfonds van het steenkappersbedrijf Rombaux-Roland¹⁷ toont hetzelfde type. (afb. 22) Dit in 1873 opgerichte Waalse steenkappersbedrijf uit Ecaussines had een grote afzetmarkt in België. Ook Emile Beernaert uit Elsene bood dit type monument aan zoals te zien op tekening "model D17". (afb. 23)

Dat deze funeraire typologie door verschillende zerkenmakers werd geleverd verklaart de grote verspreiding ervan.

Terugkoppelend naar de initiële vraag gesteld in dit artikel kan voorlopig geconcludeerd worden dat het Charels-Percy monument op Ourodenberg zeker gerealiseerd kan zijn door Salu. Maar uit de typologische vergelijking en het feit dat dit type monument ook door andere zerkenmakers werd geleverd blijft de vraag naar wie uiteindelijk aan de basis lag van het oorspronkelijke concept van dit type grafteken voorlopig onbeantwoord.

Afb. 22 Model nr. 211 voor een graf door het bedrijf Rombaux-Roland uit Ecaussines, niet gedateerd (Coll. Epitaaf vzw)

Afb. 23 Model D17, tekening van het atelier E. Beernaert (Fonds Beernaert, Coll. Epitaaf vzw)

EINDNOTEN

1. Dit artikel is tot stand gekomen n.a.v. een lezing gegeven in Aarschot op uitnodiging van het stedelijk archief van Aarschot (SADA) ter gelegenheid van erfgoeddag 2024 met als titel “de laatste thuis- funerair erfgoed”.

2. Ook vaak Persy gespeld. In dit artikel gebruiken we “Percy”.

3. Jan Rymenams, *Een begeleide fietstoer langsheen Noord-Hagelandse begraafplaatsen en kerkhoven*, 2016, p.35.

4. Ivo Van Hees, Joris Van Hees, Dominik Vanlommel, *Een beeld van Aarschot omstreeks 1900*, Aarschot, 2003, p. 13.

5. Jef Ceulemans, *Geschiedenis van Aarschot 800 jaar* (dl.2) , Wagdi , 2012, p. 123.

6. *Point de Malines* is een kloskant.

7. Melis, F. E. , *De weverij Percy-Charels te Aarschot*, in : Het Oude Land van Aarschot, 1994, XXIX, 1, p. 20.

8. In de literatuur is er sprake van 1865 of 1873.

9. A. Coeck, A. Peeters, I. van Hees, *Kroniek van Aarschot*, 1993,p.91.

10. Ivo Van Hees e.a. op. cit, p. 14.

11. Royaume de Belgique, Exposition Internationale Coloniale et d’exportation générale, Amsterdam 1883. Distribution Solennelle des récompenses aux exposants, cérémonie du 3 février 1884, classe XXV , p. 17 [Exposition internationale, coloniale et d'exportation générale, Amsterdam 1... - Google Books](#)).

12. De gemeenteraadsverkiezingen van 1872 werden een triomf voor de katholieken. M. Charels werd schepen van de stad en behaalde 174 stemmen. Dat was evenveel als Philippe Henri Le Corbesier die burgemeester werd. A. Coeck, A. Peeters, I van Hees, *Kroniek van Aarschot*, 1993, p.93

13. Jef Ceulemans, *op. cit.*, p. 120.

14. A. Coeck, A. Peeters, I. van Hees, *op.cit.* , 1993, p.107.

15. Er waren verschillende “klassen” van begravingen. Klasse 1 was de duurste en gebeurde met de fraaiste lijkwagen en de meeste omkadering.

16. Na Salu I werden de *Epitaphiers* verder aangevuld door zoon Salu II en later door Salu III. De reeks loopt tot 1984 en overspant dus de volledige periode van

activiteit van dit beeldhouwersgeslacht op de beginjaren na (1872-81).

17. Linda Van Santvoort, *Nieuwe aanwinst: Reeks tekeningen van het bedrijf Rombaux-Roland*, in : Tafofiel nr. 41, november 2018, p.2.

FUNERAIR ERFGOED OP OURODENBERG, DE STEDELIJKE BEGRAAFPLAATS VAN AARSCHOT

LINDA VAN SANTVOORT, DANIEL SCHEPENS

Foto's van de auteurs

Het onderzoek naar het graf Charels-Percy was de aanzet om een eerste stap te zetten naar de evaluatie van het funerair erfgoed op Ourodenberg, de stedelijke dodenakker van de stad Aarschot.

Het is niet de bedoeling om hier alle graven met erfgoedwaarde één voor één te behandelen. Daarvoor is een systematische screening nodig. Uit wat volgt mag in ieder geval blijken dat er op Ourodenberg heel wat erfgoed aanwezig is.

In zijn studie over de Hagelandse begraafplaatsen wijst Jan Rymenams op het belang van Ourodenberg:

Het is de weerspiegeling van het leven in een klein-stedelijke gemeenschap die op haar beurt bepaald werd door de gebeurtenissen in de Belgische politiek en het sociaal leven. Niet in het minst is de begraafplaats interessant omdat nergens zoveel persoonlijke verhalen van de inval van de Duitsers in 1914 kunnen verteld worden.¹

De dramatische gebeurtenissen in Aarschot aan het begin van WO I hebben een diepe stempel gedrukt: 119 burgers en 92 militairen lieten het leven. Het ereperk van militairen- en burgerslachten

Afb. 1 Ereperk van de burgerslachten van WO I

offers is dan ook een indrukwekkend gedeelte van deze begraafplaats.²

Maar boven alles heeft de in 1884 geopende stedelijke begraafplaats de kenmerken bewaard van een in de 19de eeuw ingerichte dodenakker. Het is ommuurd en kreeg een geometrisch plan. Het diepe rechthoekige terrein wordt in twee gedeeld door een brede midden laan, met links en rechts grote rechthoekige perken. De midden laan wordt gekruist door een dwarse as met een calvariekruis op het kruispunt.

De gewone stervelingen werden begraven in volle grond met tijdelijke vergunning. Elk graf kreeg een perceeltje met volgnummer. In de eerste jaren na de opening van deze nieuwe begraafplaats werd er alleen in perk A begraven.

Afb. 2 Register der begravingen, 1886-87 (SADA)

De kapitaalkrachtige inwoners van Aarschot kozen voor een keldergraf met eeuwige vergunning. Zij mochten hun perceel kiezen, aan het centrale rondpunt, langs de dwarse as, of tegen de ommuring.

Eén bladzijde uit het register van de begravingen (afb.2) toont dat zowel de families Charels-Percy

(zie vorig artikel) als de familie Noppen voor een eeuwige vergunning kozen. De eeuwige vergunningen werden in chronologische volgorde ingeschreven; elke fiche kreeg een volgnummer.

De “Registers der begravingen” en de fiches van de vergunningen, bewaard in het SADA, zijn de sleutel naar het ontrafelen van de geschiedenis van deze begraafplaats en haar individuele graftekens.

Een helaas niet gedateerd plan (afb. 4) waarop de oorspronkelijke concessienummers staan laat toe de oudste graven te lokaliseren. Later werden alle graven hernummerd en in de huidige administratie maakt men gebruik van een derde hernummering.

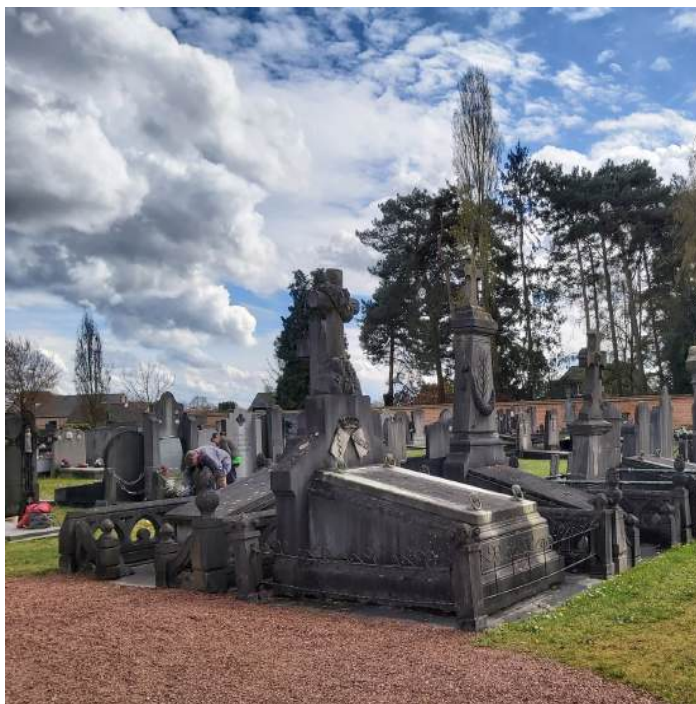
Oudste graven met erfgoedwaarde

De familie d’Udekem-van Ophem was de eerste om een eeuwige vergunning op deze begraafplaats aan te vragen.(afb. 3) Zij kozen voor een strategisch belangrijke en zeer zichtbare plaats, rechts van het centrale kruis.

Advocaat Felix d’Udekem (1821-1881) wordt er samen met zijn schoonvader, notaris Jan van Ophem (1802– 1882), begraven. Jan van Ophem was 33 jaar lang burgemeester van Aarschot. Zij stierven vóór de opening van Ourodenberg zodat mag verondersteld worden dat zij naar hier zijn overgebracht. Catharina van Ophem (1822-1895), echtgenote van Felix d’Udekem, werd in 1895 bijgelegd.

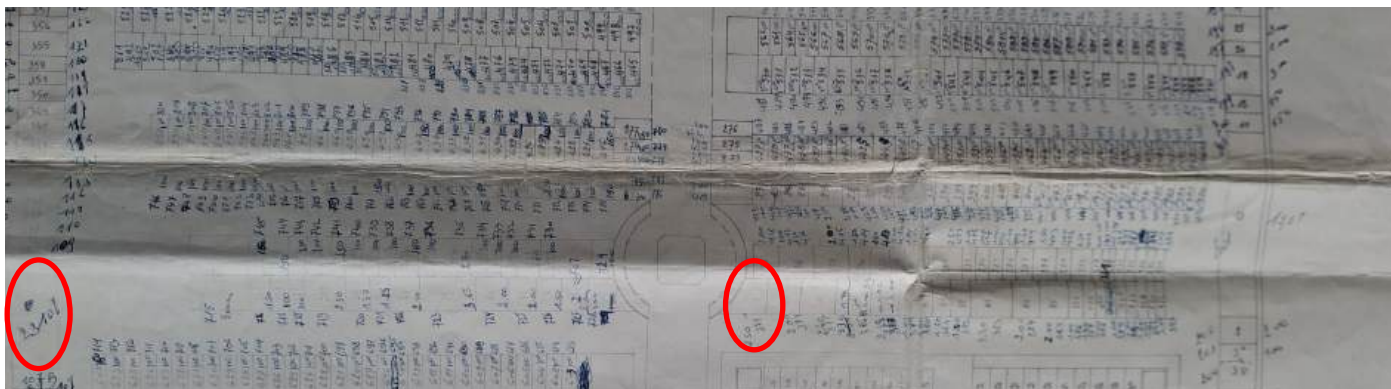
Afb. 4 Plan van de begraafplaats met oude nummers van de eeuwige vergunningen en bijgeschreven tweede nummering.

Het graf Charels-Percy (nr. 23 / 102) links op het plan omcirkeld alsook het graf d’Udekem-van Ophem (Nr. 1/ 373)

Afb. 3 Grafmonument van de familie d’Udekem-van Ophem, eeuwige vergunning nr. 1, rechts van het centrale kruis

Met dit monumentale grafmonument in blauwe hardsteen zet de familie d’Udekem-van Ophem de toon voor deze begraafplaats. De sarcofaag leunt tegen een stèle en wordt bekroond met een kruis. Zoals het een adellijk geslacht betaamt wordt het grafmonument versierd met de wapenschilden in Carrara marmer. De fraaie smeedijzeren omheining is tot op heden bewaard, wat eerder uitzonderlijk is.

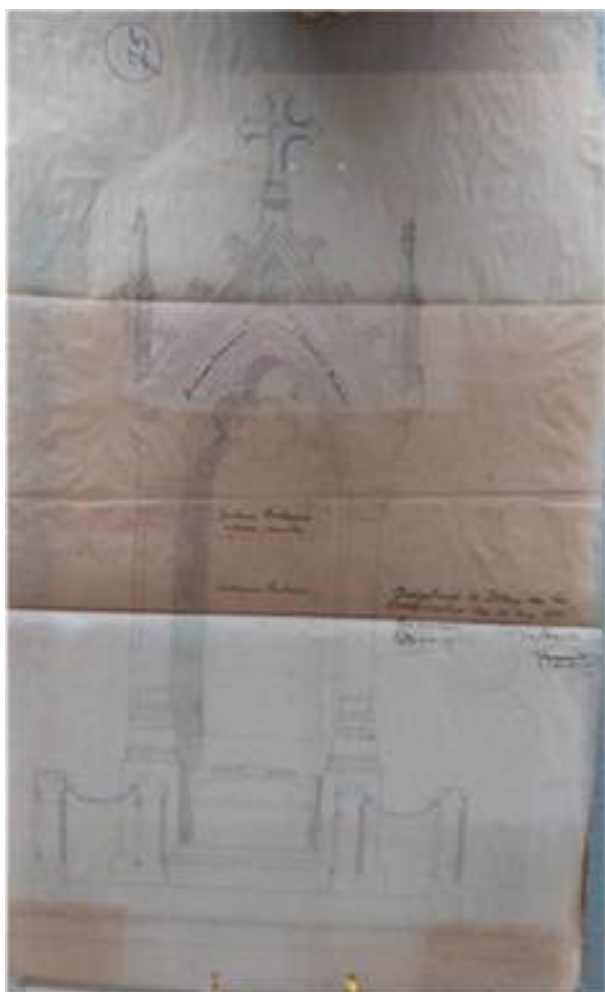

Aan de linker zijde van het centrale kruis valt ons oog op het graf van de familie Fontaine-Tielemans-Coomans de Brachène. Dit is ongetwijfeld een van de meest monumentale en fraaie monumenten op deze begraafplaats en door zijn ligging beeldbepalend voor de site. Coomans (de Brachène) is de naam van een notabele familie die gedurende verschillende eeuwen in het Hageland en Haspengouw telgen leverde voor plaatselijke ambten en functies.

Oscar Eugène Coomans (1885-1979) komt in 1913 naar Aarschot waar hij in datzelfde jaar huwt met Clementine Fontaine, de dochter van notaris G. Fontaine (Aarschot, 1844 – Parijs, 1917). In mei 1919 wordt Oscar Coomans burgemeester. Met een onderbreking tussen 1922-26 blijft hij burgemeester van Aarschot tot het uitbreken van WO II.³

Het monument is gesigneerd door het bedrijf Rombaux-Roland uit Ecaussines. Van dit graf is de ontwerptekening bewaard in het SADA. (afb. 5, 6, 7). In de periode vlak na de eerste wereldoorlog profileert het reeds eerder vermelde steenkappersbedrijf Rombaux-Roland zich ook in de realisatie van oorlogsgedenktekens verspreid over het hele land

Afb. 5, 6, 7 Grafteken Fontaine-Tielemans-Coomans in neogotische stijl, concessie nr. 7, ontwerp 1920 (SADA)

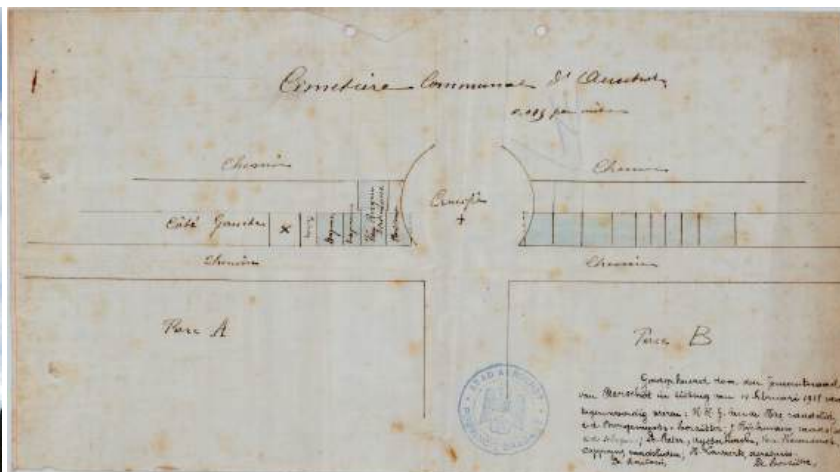
Rechts van het centrale kruis staat het indrukwekkende en fraaie monument van de familie Tielemans -Van Bergen (afb. 8, 9) eigenaars van de gelijknamige brouwerij van de gekende “Aarschotse Bruine”.

De nagedachtenis van de hier begraven burgemeester Jozef Tielemans (1865-1914) is in het geheugen van de Aarschottenaren verbonden aan de “nacht der Martelaars” van 19 op 20 augustus 1914. Burgemeester Tielemans werd samen met zoon Louis (15 j.) en broer Emiel (51 j.) opgepakt tijdens een vergeldingsactie voor de aanslag op de Duitse commandant Stenger. Samen met nog vele andere stadsgenoten werden zij gefusilleerd. Allen werden in een gemeenschappelijke kuil “achter de boerderij Stockmans” begraven waar ze in december 1914 ontgraven werden en naar deze begraafplaats overgebracht.⁴

Priester Devroey beschreef in het boek “Aarschot op woensdag 19 augustus” in detail de gebeurtenissen en geeft ook het relaas van de ontgraving. De stoffelijke resten van de burgemeester, zijn zoon en broer werden na opgraving opgebaard in de schuur van de boerderij Stockmans die gedurende drie dagen als rouwkapel werd ingericht. Na een begrafenisplechtigheid werden ze begraven op de begraafplaats Ourodenberg.

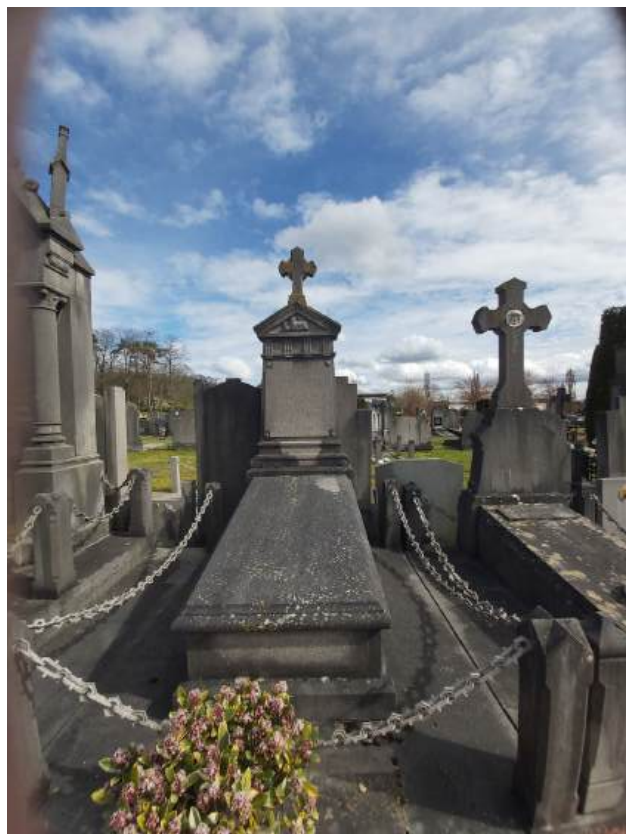
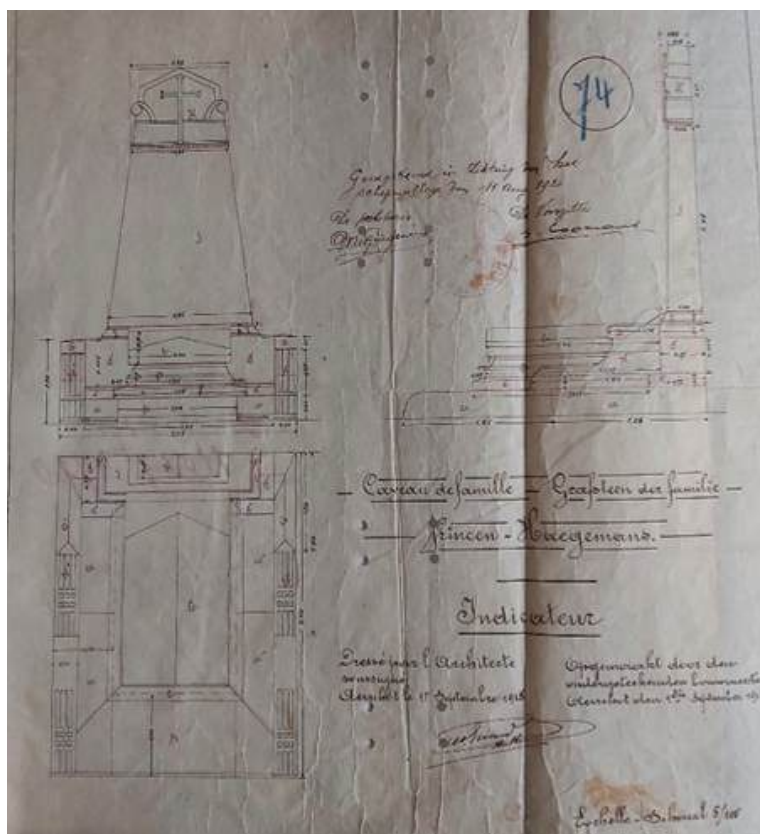
De reeds in 1891 aangevraagde concessie nr. 26 wordt voor de gelegenheid aangepast zoals blijkt uit een door de gemeente op 14 februari 1918 goedgekeurd inplantingsplan. Het graf Tielemans-Van Bergen is twee rijen diep.

Het grafteken in neogotische stijl is gesigneerd Charles Nissens (1858-1919) die zich als gemeente-architect van Temse vanaf 1905 vooral daar heeft gemanifesteerd in een aantal opmerkelijke burgerwoningen en in het gemeentehuis.⁵

Afb. 10 Plan voor
aanpassing van de
concessies links
van het kruis
(SADA)

Afb. 8, 9 Grafteken Tielemans –Van Bergen, concessie nr. 7, Signatuur van architect Nissens

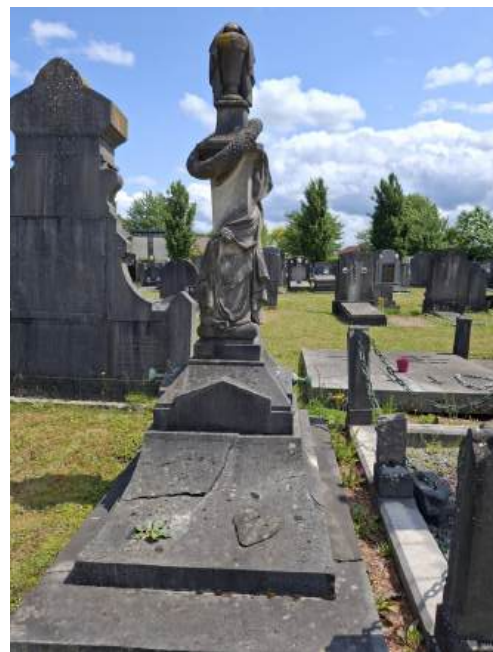

Afb. 11 & 12 Ontwerp voor het grafteken Princen- Haegemans, concessie nr. 74 (SADA) en het graf in situ

En nog verder op dezelfde as ligt het graf voor de familie Princen- Haegemans. In 1918 legt de Aarschotse architect Georges Evrard (1882-1972) een ontwerp voor dat pas in 1920 door de stad wordt goedgekeurd. Met een hoogte van 1m45 blijft hij net onder de volgens de verordening toegestane hoogte.

In het SADA is een mooie en gedetailleerde tekening bewaard; het is eigenlijk een “steenbestelling” want alle maten van de stenen zijn in detail weergegeven. Architect Georges Evrard was ook de ontwerper van het gemeentehuis van Averbode.⁶ Een vergelijking tussen het ontwerp en het monument in situ geeft aan dat het grafteken niet helemaal volgens plan is uitgevoerd. Het ontwerp was veel moderner dan de klassieke vorm van het monument zoals we het nu zien.

Het monument Boeyé-Tuerlinckx (afb. 13) is sculpturaal opgevat. De zuil, omgeven door een gedrapeerde lijkwade, draagt een urne. Een immortelenkrans hangt onder de urne. In de grafkelder werd de 18-jarige Bruno Tuerlinckx, gefusilleerd op 20 augustus 1914, als eerste begraven.

Afb. 13 Graf familie Boeyé-Tuerlinckx, concessie 84, 1914. Het verweerde kenteken van de gefusilleerden ligt op de sarcofaag

Het monument draagt de signatuur “LALOUX Evere-Bruxelles”. Beeldhouwer Emile Laloux was gespecialiseerd in grafmonumenten in art nouveau-stijl zoals hij er verschillende realiseerde op de begraafplaats van Brussel (Evere).⁷ In de zwierige lijnvoering van dit graftekening herkennen we zijn stijl.

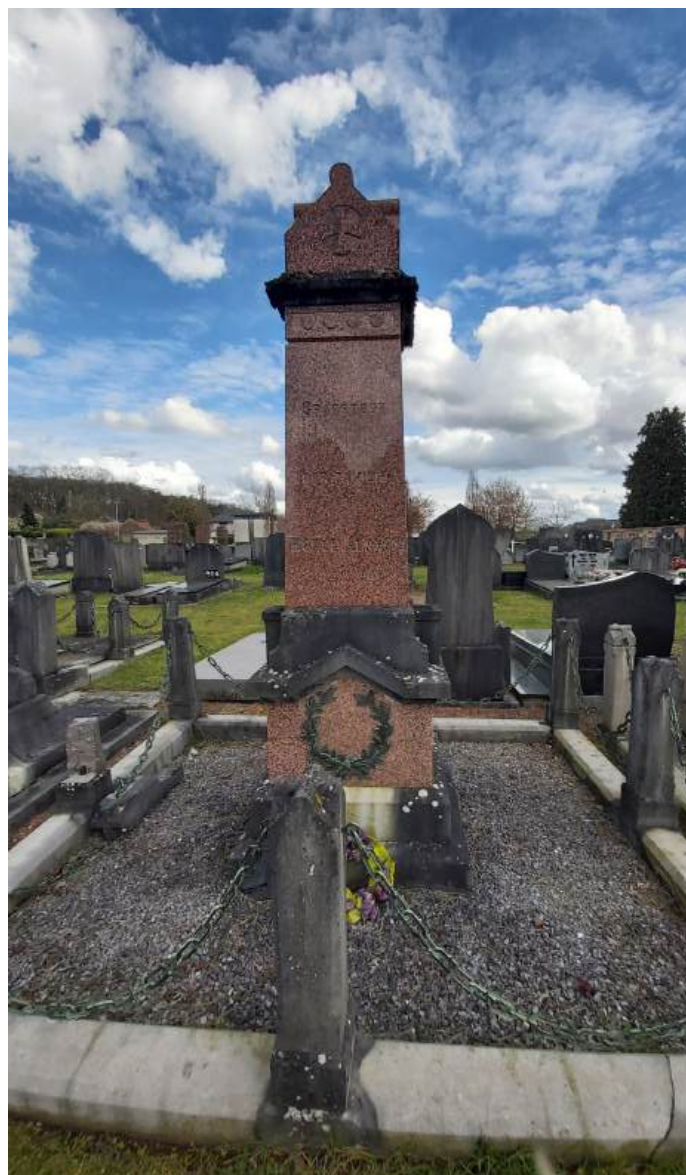
Afb. 13 & 14, Graf Langlois-Van Ophem, concessie nr. 88, 1908

Omdat blauwe hardsteen deze begraafplaats overwegend grijs kleurt vallen de monumenten in graniet des te meer op.

Rechts van het calvariekruis zijn er alvast twee toepassingen van dit materiaal. De “grafstede Boeyé-Kennes” (afb. 15) is een fraaie voorbeeld dat aantoonst dat graniet steeds vaker de trend zet in het funeraire landschap.

Het graf van de familie Langlois- Van Ophem (afb. 13, 14) is in een grijs-roze variant van deze steensoort. Voor deze sarcofaag tekende het bedrijf van Emile Beernaert uit Elsene.

Wie vertrouwd is met de Epitaaf-collectie weet dat het Beernaert-archief en de collectie afkomstig uit het in 2002 afgebroken atelier onderdak heeft gevonden in het atelier Salu te Laken. Emile Beernaert was veruit de belangrijkste leverancier van graniet dat hij importeerde uit Schotland of Zweden.⁸

Afb. 15 “Grafstde Boeyé-Kennes”, concessie 83, 1911

Afb. 16 & 17 Grafteken Van Kerckhoven, concessie nr. 121, tekening (Sada) en situatie vandaag in situ

Ook tegen de ommuring liggen nog een paar interessante oude graven met erfgoedwaarde. Het graf Charels-Percy zoals besproken in vorig artikel is alvast een voorbeeld, maar er zijn er nog andere.

Een monument dat misschien niet meteen in het oog springt maar waarvan de ontwerptekening onze aandacht heeft weerhouden behoort aan de familie Van Kerckhoven. Het monument in neo-romaanse stijl kreeg een zeer gedetailleerde en verzorgde uitwerking.

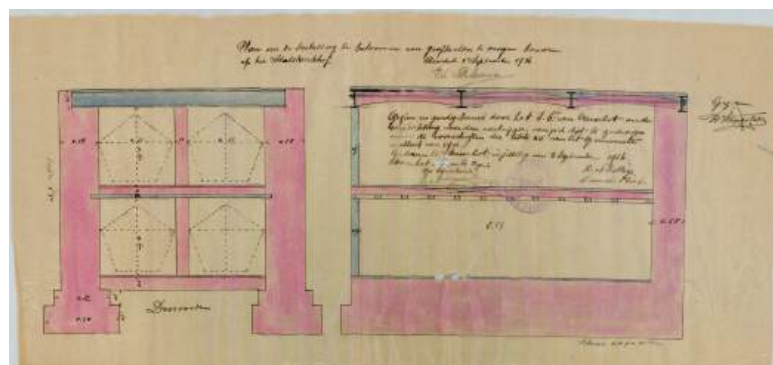
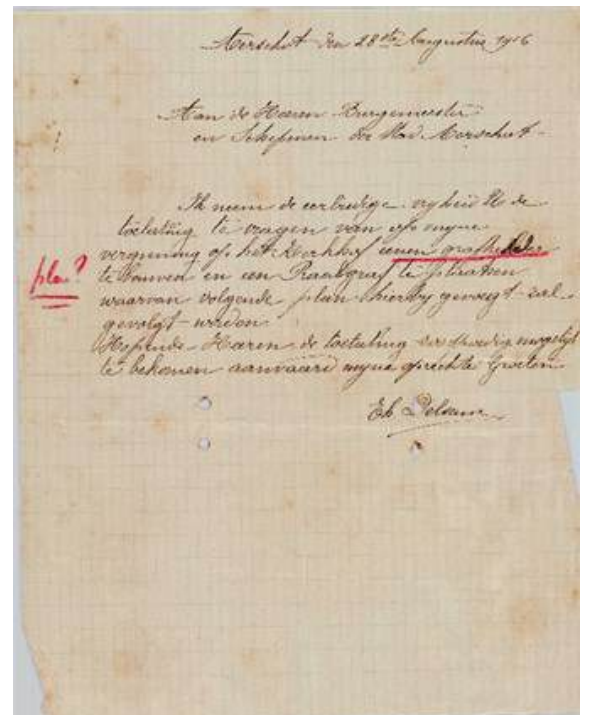
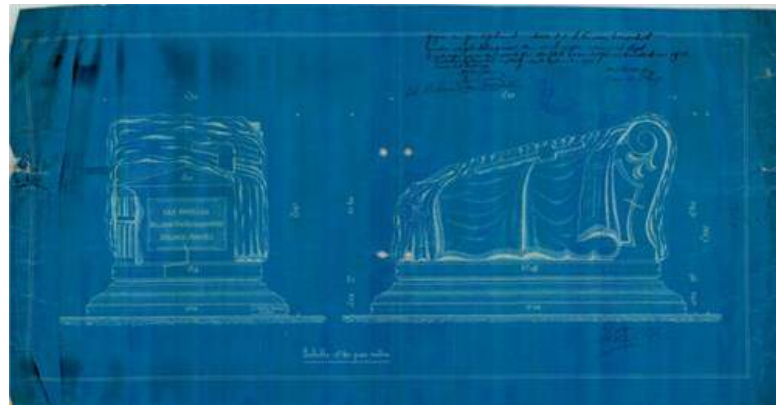
De familie Van Kerckhoven verwierf de concessie in 1918 en in 1920 werd er een monument op geplaatst.

Hoewel het ingediende ontwerp niet gesigneerd is zou het van de hand zijn van kanunnik Raymond Lemaire (1878-1954).⁹ Hij is vooral gekend als professor van de Katholieke Universiteit Leuven. Lemaire publiceerde heel wat standaardwerken over architectuurgeschiedenis en hij wordt ook aanzien als een van de grondleggers van onze Belgische monumentenzorg. Kort na WO I was Lemaire actief in het zwaar geteisterde Aarschot. Hij is de ontwerper van een H-Hartbeeld dat zich oorspronkelijk (1923) bevond aan het kasteeltje van de familie Fonteyne en dat zich vandaag bevindt naast de Onze-Lieve-Vrouwkerk.¹⁰ Lemaire tekende ook

het ontwerp voor de gedenkplaat voor de oorlogsslachtoffers in de Onze-Lieve-Vrouwkerk.

Het graf van de familie Delsaux-Von Beynarowitch en Delsaux-Andries dateert van 1916, in volle oorlogstijd. (afb. 18, 19, 20, 21) Het is een imposante en monolithische sarcofaag in blauwe hardsteen waarover een rouwdoek is gedrapeerd. In de vloeiende lijnen van de *drapage* en de stilerings van de florale ornamenten zindert de art nouveau nog na. De art nouveau kende haar hoogtepunt in Brussel tussen 1893 en de eerste jaren van de 20ste eeuw. Deze stijl komt niet zo vaak voor in de funeraire context en al zeker niet op begraafplaatsen van provinciesteden. De opdrachtgever spreekt in een brief die hij aan de gemeente richt over een "praalgraf". Het was de ambitie om een monumentaal en fraai graf te realiseren.

De sarcofaag is geleverd door de steengroeve Wincqz te Soignies. Dat was een van de grootste leveranciers van blauwe hardsteen. De exploitatie van de groeve door de fam. Wincqz startte al in de 17de eeuw. In 1935 kwam er een fusie met een andere groeve van de fam. Gauthier. Het is onder de naam Gauthier-Wincqz dat de groeve en het bedrijf nog altijd bestaat.¹¹

Afb. 18, 19, 20, 21 Grafteken van de fam. Delsaux-Von Beynarowitch -Andries, concessie nr. 59 , 1916.

Ontwerp door "Wincqz Soignies", brief voor de aanvraag van de grafvergunning en doorsnede op de kelder. (SADA)

Wat opvalt bij de oudste graven is dat zij in de meeste gevallen gemaakt zijn door zerkenmakers van buiten Aarschot. De kapitaalkrachtige en soms adellijke families hadden hun connecties ver buiten de stad en het mag ons niet verbazen dat zij de toenmalige grafzerkenmakers met naam hebben aangesproken.

In de periode van het interbellum zal daar toch stil aan verandering in komen.

Lokale grafsteenmakers aan zet

Tijdens het interbellum zet zich een vereenvoudiging door die samengaat met de democratisering van de funeraire cultuur. Lokale grafsteenmakers spelen in op die trend van meer bescheiden, 'moderne' grafstenen die betaalbaar zijn voor brede lagen van de bevolking.

De steenkappersbedrijven van Renier, Ravert en Van Meeuwen die zich in Aarschot vestigden hebben een belangrijk aandeel in die ontwikkeling. Hun namen komen veelvuldig voor in de concessie-dossiers en op de grafstenen. Dankzij de studie van Jan Rymenams¹² zijn we goed geïnformeerd over deze bedrijven.

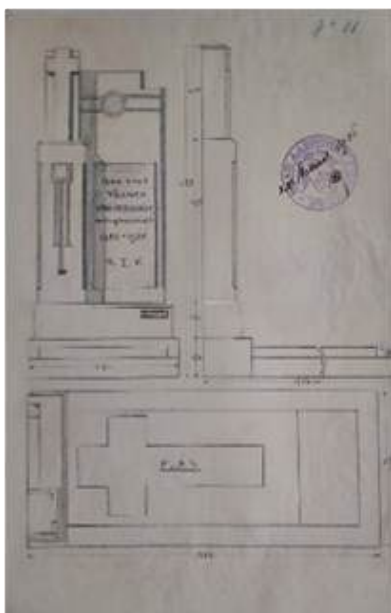
Grafstenen met een moderne vormgeving, soms nog neigend naar art deco of het modernisme, zetten de toon in het funeraire landschap tot ver in de 20ste eeuw.

Qua materiaalgebruik wordt de blauwe hardsteen verdrongen door graniet die in de recente ontwikkeling het funeraire landschap volledig domineert.

Vandaag geven grafstenen zelden nog uitdrukking aan de persoonlijkheid van wie er onder begraven ligt.

Het keurslijf van opgelegde beperkingen in hoogte en breedte dwingt onze funeraire cultuur naar een verschraling en gestandaardiseerde vormgeving.

Afb. 22, 23, 24 Documenten SADA Afb. 25, 26 grafstenen in situ

Ourodenberg vandaag

In Aarschot bestaat er al lang een bewustzijn rond de erfgoedwaarde van dit funerair erfgoed. Brieven van burgers die opriepen om dit erfgoed te vrijwaren zijn bewaard in het archief.¹³

Zoals overal in Vlaanderen is er ook op Ourodenberg al massaal geruimd. De afschaffing van de eeuwige vergunning in 1971 ligt intussen meer dan 50 jaar achter ons wat betekent dat ook de toen verlengde vergunningen intussen mogelijk vervallen zijn.

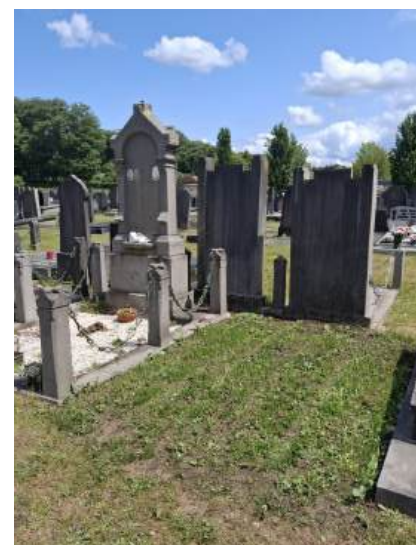
Door het ad hoc ruimen van vervallen concessies wordt de beeldkwaliteit van de begraafplaats aangetast. (afb.27)

Een flagrant voorbeeld is de ruiming in 2025 van het graf van de leerlooiersfamilie Arretz, gelegen op de centrale dwarse as. (afb. 28, 29, 30)

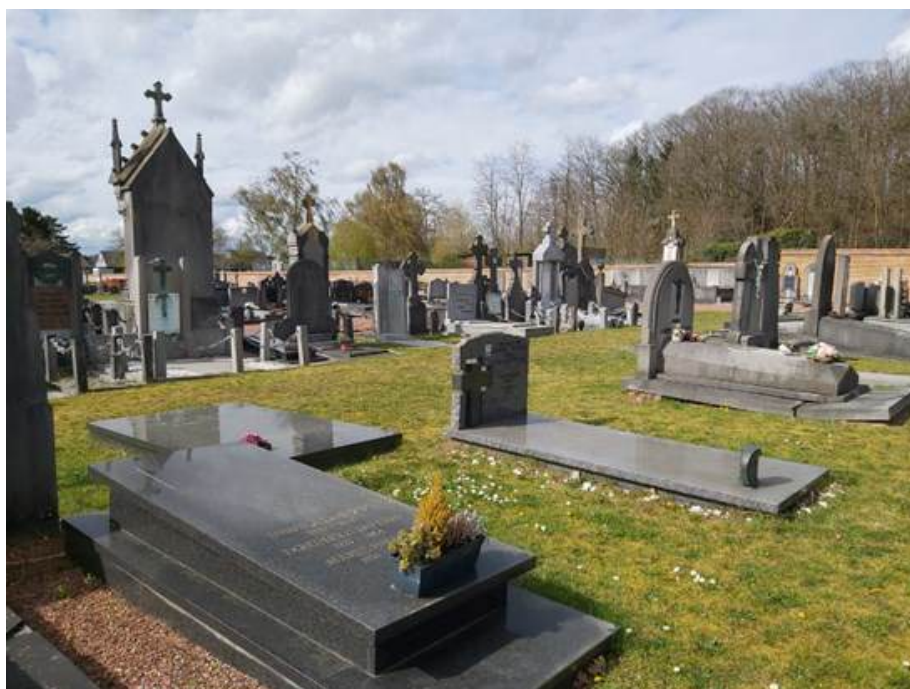
Het moment is aangebroken voor Aarschot om werk te maken van een lijst van te behouden graven met erfgoedwaarde zoals dat door het Vlaams decreet van 2004 is verplicht geweest.

Het rijk bewaarde archief laat toe de geschiedenis en de erfgoedwaarde van Ourodenberg te achterhalen.

Het in kaart brengen van de erfgoedwaarde is een eerste en noodzakelijke stap naar de opmaak van een toekomstgericht beheersplan van deze begraafplaats.

Afb. 27 Ourodenberg (2024), door ad hoc ruiming wordt de beeldkwaliteit van de begraafplaats ernstig verstoord

Afb. 28, 29, 30

De sarcofaag van de familie Arretz-Boeyé, concessie nr.85, 1921. (foto's vóór en na ruiming, 2024-2025)

EINDNOTEN

1. Jan Rymenams, *Een begeleide fietstoer langsheen Noord-Hagelandse begraafplaatsen en kerkhoven*, 2016, p. 21.
2. Volgens de concessiefiches zijn ook verschillende burgerslachtoffers van 19 & 20 augustus 1914 in een individuele concessie begraven. Zij werden tegen de omheiningmuur aan de rechterzijde gelegd (nrs. 265 tot 272). Er zijn inmiddels ook al verschillende van die graven geruimd.
3. A. Coeck, A. Peeters, I. van Hees, *Kroniek van Aarschot*, 1993, p.229.
4. Jozef De Vroey, *Aarschot op woensdag 19 augustus 1914*, 1964, pp. 89-90.
5. Enkele van zijn realisaties zijn opgenomen in de inventaris van onroerend erfgoed van Vlaanderen [Nissens, Charles | Inventaris Onroerend Erfgoed](#)
6. Gemeentehuis van Averbode zie : [Gemeentehuis van Averbode | Inventaris Onroerend Erfgoed](#) id. 306871
7. Linda Van Santvoort, *Art nouveau op Brusselse begraafplaatsen. De klant is koning!*, in: Erfgoed Brussel, nr. 22, 2017 pp. 109-111.
8. Marc Mattheussens, *funerair graniet*, in : Tafofiel, nr. 48, p. 10-14.
9. Bron voor die toewijzing: <https://www.museum-aarschot.be/godfried-van-kerckhoven-van-christus-tot-god/>).
10. <https://www.heemkundeaaarschot.be/html/beeldenvanvroeger.html>
11. <https://www.pierrebleuebelge.be/a-propos-de-nous/notre-histoire/>
12. Jan Rymenams, *In steen gebeiteld... Steenkappers in Noord-Hageland*, in : Hagelandgidsen, mei 2018.
13. Brief van J. De Vroey uit 1985 en van de heemkundige kring van Aarschot uit hetzelfde jaar.

Op zondag 16 juni 2025 verzamelden we voor onze leden- dag aan het TreM.a – Musée des Arts anciens - in Namen voor de tentoonstelling *Louise d'Orléans, première reine des Belges – Un destin romantique*, die ons een fascinerende inkijk gaf in het leven van de eerste Belgische koningin.

Louise d'Orléans, dochter van de Franse koning Louis-Philippe, werd op jonge leeftijd koningin van het pas opgerichte België. Onze gids Bernard Tries nam ons mee in een verfijnd universum van portretten, juwelen, kanten jurken en intieme memorabilia, zoals kinderkousjes, balletschoenen, of een haarlok van haar overleden zoon. De talloze schilderijen en bustes toonden ons een ingetogen vorstin met het uitgesproken kapsel, tegelijk kwetsbaar en waardig.

Naast de tastbare objecten gaven de vele brieven - ruim 30.000 - een stem aan Louise. We zagen fijne tekeningen van haar eigen hand en kregen via een selectie van de etsen en tekeningen die ze verzamelde en zorgvuldig in albums bewaarde, een mooi inzicht in haar artistieke smaak en esthetische voorkeuren.

De tentoonstelling schonk ook uitgebreid aandacht aan haar rol als moeder. Ze kreeg samen met Leopold vijf kinderen, van wie er vier volwassen werden: Leopold II, die zijn vader opvolgde als koning der Belgen; prins Filips, graaf van Vlaanderen; Charlotte, die keizerin van Mexico werd; en prinses

Marie, die jong overleed. Het moederschap was voor haar van groot belang in haar korte leven; ze stierf op 38-jarige leeftijd in Oostende aan de gevolgen van tuberculose.

Er was ook een opvallend hedendaags luik in de tentoonstelling : Bij haar overlijden in 1850 liet koningin Louise-Marie een indrukwekkende verzameling van 300 juwelen na, waarvan meer dan honderd sentimentele stukken, vaak versierd met haarlokken, miniatuurportretten en gegraveerde boodschappen. De meeste

originale juwelen gingen helaas verloren maar op basis van de beschrijvingen herinterpreteerde de juwelenkunstenares Charlotte Vanhoubroeck deze vergeten sieraden en krijgen ze vandaag een nieuwe betekenis voor het hedendaagse publiek.

Na de lunch nam Geneviève Andre ons mee op ontdekkingstocht over de begraafplaats van Belgrade, gelegen op het grondgebied van Saint-Servais bij Namen en aangelegd in 1864. Als geboren en getogen Naamse en net zo gepassioneerd door funerair erfgoed als wij, klikte het meteen tussen ons.

We bezochten de graven van verschillende lokale prominenten: de politicus François Bovesse, Nicolas Bosret – de blinde componist van de folkloristische hymne *Li Bia Bouquet*, de familie Rops (zonder Félicien), prinses Marie-Josephine, die als weduwe met drie kinderen een Benedictijnse non

werd en in 1958 bij haar medezusters ten ruste werd gelegd. Ook het graf van schilder Hortence Dethier passeerden we, waar later haar nazaat Annette werd bijgezet – de vrouw die aan de wieg stond van het RAVeL-netwerk.

We liepen voorbij het graf van de Bister familie van de bekende mosterd, en ontdekten het bovengrondse deel van de T-vormige graf galerij waar zo'n 400 mensen rusten. Helaas konden we de graf galerij niet betreden vanwege instabiliteit. Even ontstond er verwarring: was dit nu de eerste in België? Of toch die in Laken?

Onderweg wees Geneviève ons op een reeks symbolen uit de funeraire beeldtaal: de uil, de (dubbele) gevleugelde zandloper, de palmtak, het zwaard, de slang, de eeuwige vlam, de klimop – en het verschil van weergave in de late 19de eeuw en tijdens het interbellum. We herkenden ook de stèles van de *Chasseurs Ardennais* aan het bas-reliëf van een everzwijn.

Ook de vergroening van de begraafplaats kreeg aandacht. De stad experimenteert met verschillende planten om te zien wat het best gedijt. Sommige ingrepen zijn behoorlijk drastisch, zoals het verwijderen van dekstenen op een hoekmonument

om ruimte te maken voor begroeiing, of bijzonder, zoals het verzamelen van gerecupereerde smeedijzeren kruisen onder een prachtige eeuwenoude bloedbeuk omdat de wortels begraving onmogelijk maken. Toch nog altijd beter dan het 19de eeuwse familiegraf van de Dandoys, dat men op een dag besloot te 'verfraaien' met felgroen kunstgras...

Opvallend waren ook de vele graven met het opschrift "(A) Balat A Namur" – een mogelijke manier om zich te onderscheiden van een gelijknamig Brussels familielid, die onder een sarcofaag van E. Salu in Laken rust?

Een duidelijk Brusselse verwijzing vonden we bij het graf van Camille Engelmann (+1983), gemerkt met een plakkaatje *Beernaert-Ixelles*. Het familiegraf is ronduit indrukwekkend: drie levensgrote beelden van mythische vrouwen symboliseren de drie dochters die de levensdraad van Ariadne afrollen; een waar juweel van – relatief recente - funeraire kunst.

Tot slot stonden we nog even stil bij het graf van abbé Pol Donnay. Zijn mysterieuze inscripties blijven voor velen – inclusief Geneviève – een raadsel: *Église invisible? Désincarné?* Wie een plausibele interpretatie heeft, mag het ons zeker laten we-

In het kader van het programma van het Jaar van de art deco 2025 “Art deco – Resoluut modern?” vindt op 20 en 21 september 2025 de 37e editie van de Heritage Days / Open Monumentendagen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest plaats met als thema ART DECO, dolle jaren, crisisjaren. De Heritage Days / Open Monumentendagen, die worden gecoördineerd door Urban, zullen de art-decobeweging vanuit een andere invalshoek belichten en dieper ingaan op de stedenbouwkundige, architecturale, sociologische en menselijke aspecten ervan. Daarbij zal verder worden gekeken dan de traditionele benadering gericht op luxe en esthetiek.” (<https://urban.brussels/doc/art-deco>)

Naar jaarlijkse gewoonte zal Epitaaf opnieuw van de partij zijn. In april hadden wij al de gelegenheid om n.a.v. de “lente op de begraafplaats” de aandacht te vestigen op Art deco-graven op de hoofdstedelijke begraafplaats van Brussel op Evere. Nu plaatsen wij Laken in de picture.

Zoals in bovenstaand citaat wordt aangegeven kent het interbellum een fundamentele sociaal-maatschappelijke ontwikkeling die zich ook laat voelen in de funeraire cultuur. Er is een beweging weg van de 19de-eeuwse opzichtigheid naar meer ingetogenheid. Parallel daarmee zet zich een democratisering door die hand in hand gaat met vereenvoudiging. In de funeraire architectuur worden de banden met de traditie echter nooit doorgesneden en blijven eeuwenoude vormen en typologieën de toon zetten. De moderniteit van de graftekens uit zich op zeer uiteenlopende manieren in zowel vormgeving als materiaalkeuze.

Epitaaf neemt u graag mee op een wandeling op het kerkhof van Laken. Wij bezoeken delen van de

begraafplaats die we in onze gebruikelijke gidsbeurten niet aandoen. Wij gaan samen met u op zoek naar wat er nu zo eigen is aan de Art deco en alles wat daarop volgt. En uiteraard lopen wij ook in het spoor van Salu II en III die nog steeds heersen over dit kerkhof zij het dat de concurrenten (Draps e.a.) en ook oud-medewerkers (S. Norga) zich steeds meer laten gelden. Het belooft een boeiende zoektocht te worden.

Meer concrete informatie volgt in Tafofiel 68.

Arlington National Cemetery: Pentagon brengt beleid van Trump in de praktijk

De Morgen, 23 maart 2025

Op de eerste dag van zijn presidentschap verklaarde Trump de oorlog aan DEI, de afkorting die staat voor diversiteit, gelijkwaardigheid en inclusie. Sindsdien worden positieve discriminatie en inclusiviteitsbevordering in alle lagen van de overheid afgeschaft.

Sean Parnell, onderminister van het Amerikaanse ministerie van defensie, ontkent dat er sprake is van een ideologische zuivering van de militaire geschiedenis: "DEI is niet hetzelfde als geschiedenis", zei hij op X. Wel zei hij dat het "ontzettend belangrijk is" alle informatie op zijn websites in overeenstemming te brengen met Trumps decreten over het einde van DEI, en dat het Pentagon veteranen vanaf nu puur op hun merites wil beoordelen en niet op hun identiteit.

Maar volgens Don Moynihan van de University of Michigan zijn die twee zaken niet altijd van elkaar te scheiden. Als voorbeeld geeft de hoogleraar openbaar bestuur de inheemse codesprekers. In hun geval is hun militaire verdienste, het doorgeven van geheime berichten in een taal die bijna niemand verstaat, hun moedertaal, het Navajo, direct gekoppeld aan hun etnische achtergrond. Moynihan waarschuwt dat met het uitsluiten van een deel van de individuele verhalen en daden, ook stukken uit de Amerikaanse militaire geschiedenis en dus van de nationale identiteit verdwijnen.

Het duidelijkst worden de pogingen tot selectief knippen en plakken in de geschiedenis zichtbaar op de website van Arlington National Cemetery. Op de grootste militaire begraafplaats van de VS, in Virginia, liggen meer dan 400.000 veteranen begraven die vochten in alle oorlogen sinds de Amerikaanse Burgeroorlog van 1861 tot 1865. Op de vanuit het Pentagon beheerde website van Arlington verdwenen eerder deze maand verwijzingen naar graven van Afro-Amerikaanse en Latino soldaten. Ook educatief materiaal over de Amerikaanse burgeroorlog en een rondleiding langs graven van vrouwen die zijn onderscheiden met militaire ordes

waren niet meer te vinden. Een website die de veranderingen bijhoudt, laat aan de hand van screenshots zien dat onder de kop thema's de onderwerpen 'Burgeroorlog', 'Afro-Amerikaanse geschiedenis' en 'Vrouwen' ontbreken.

Wenen: Romeins massagraf uit de 1e eeuw ontdekt

Website VRT Nieuws, 4 april 2025

Wanneer een bouwfirmat in oktober 2024 een voetbalveld aan de rand van de stad Wenen aan het renoveren is, botst men op een hoop menselijke resten. De overblijfselen werden opgegraven en meegenomen naar het lab waar een wetenschappelijk onderzoek werd opgestart.

In totaal zijn er meer dan 129 intacte skeletten gevonden op zo'n 20 vierkante meter en dat aantal ligt waarschijnlijk nog veel hoger. Doordat nog veel botresten in het graf gevonden zijn, rekenen de archeologen op meer dan 150 lijken die in het graf lagen, kriskras op elkaar gestapeld.

Nu blijkt dat het om een Romeins massagraf gaat uit de 1^e eeuw na Christus. En dat is iets heel unieks, want in die periode werden overledenen – naar Romeinse traditie – gecremeerd. Nergens in Centraal-Europa is zo'n groot massagraf bekend.

"Ik voer ondertussen al 25 jaar onderzoek naar Wenen in de Romeinse periode. Ik dacht dat niets me meer kon verrassen - en toen kwam deze ontdekking", vertelt Michaela Kronberger, hoofd van de archeologische collecties van het Weense Museum, aan het magazine van het museum.

Onderzoek heeft uitgewezen dat het gaat om bijna allemaal gezonde en erg lange mannen. Ze zouden

tussen de 20 en 30 jaar oud geworden zijn. Stukken van hun uitrusting, waaronder een dolk, een deel van een helm en 'schoennagels', zijn gevonden in het graf. De soldaten werden slachtoffer van een veldslag: ze hadden verschillende verwondingen van stompe en scherpe wapens zoals speeren, dolken, zwaarden en ijzeren bouten, die van op een afstand werden afgevuurd.

"Elk skelet dat tot nu toe is onderzocht heeft minstens één verwonding die is toegebracht op het moment van overlijden", zegt Michaela Binder van Novetus, een Oostenrijks bedrijf dat archeologische werken uitvoert. Bij een soldaat stak zelfs nog een speerpunt in zijn bekken.

De onderzoekers vermoeden nu dat er een verband is met de veldtochten van de Romeinse keizer Domitianus. Hij was keizer van 81 tot 96 na Christus. Aan het eind van de 1^e eeuw liet hij een groot militair kamp in 'Vindobona' oprichten. Daaruit ontstond later de stad Wenen.

Mogelijk is dit het eerste tastbare bewijs van gevechten uit die periode. "Er zijn verhalen over Germaanse stammen die toen de Donau overstaken en een Romeins legioen uitschakelden", vertelt stadsarcheoloog Martin Mosser.

Nu volgt een verder onderzoek om te achterhalen wie de slachtoffers precies waren, want die opgravingen bieden een unieke kans om de verhoudingen tussen de Romeinse soldaten en Germaanse strijders van dichtbij te bestuderen, klinkt het. Mogelijk geeft het ook een beter inzicht over de stichting van de Oostenrijkse hoofdstad.

Brussel: dertig geraamtes uit de Middeleeuwen ontdekt bij werken aan de Kleine Zavel

BRUZZ, 10 april 2025

"In de Regentschapsstraat, tussen de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Zavelkerk en de Kleine Zavel, zijn op 19 maart bij toeval menselijke botten ontdekt. Dat

gebeurde bij werken van Vivaqua om waterleidingen te renoveren, en van de MIVB om de tramrails te vervangen", zo laat het kabinet-Persoons weten. "Urban.brussels stuurde daarop een team archeologen van het Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis naar de vindplaats om opgravingen uit te voeren."

Bij de opgravingen zijn meerdere volledige graven van volwassenen ontdekt, alsook een massagraf met verschillende kinderen. De lichamen werden vaak in gestapelde kisten aangetroffen, bovenop elkaar. "Onder de kasseien van de Regentschapsstraat en het Park van de Kleine Zavel, enkele centimeters diep, komt vandaag een stuk geschiedenis van onze stad weer bovendrijven", aldus Persoons.

De plek was tussen 1295 en 1704 een belangrijke begraafplaats voor Brusselaars, net buiten de toenmalige middeleeuwse stadsomwalling. De site maakte deel uit van het toenmalige Sint-Janshospitaal aan de Grote Markt en werd initieel vooral gebruikt voor de armsten onder de armsten, vondelingen, wezen en de kwetsbaarste Brusselaars uit die periode.

Pas in de loop der eeuwen, met de uitbreiding van de stad en de omvorming van de plek tot een welgestelde stadswijk, werden er ook rijkere omwonenden ten grave gedragen. Het kerkhof omhelsde daarna bijna het hele gebied waar nu de Kleine Zavel en de Zavel liggen. Ten tijde van het kerkhof klaagden de rijkere omwonenden steeds vaker over overlast, zoals stank, het geluid van de aanvoer van menselijke kadavers en het geblaf van honden die op de lijken afkwamen. Om die reden besloot de stad in 1704 om het kerkhof te verhuizen.

"Deze opgravingen zijn van groot belang voor de geschiedenis van Brussel. Ze verschaffen niet alleen gedetailleerde kennis over een deel van de bevolking en haar levenswijze, maar bieden ook een beter begrip van de sociale structuur van die

tijd. In tegenstelling tot andere ontdekkingen op parochiebegraafplaatsen (naast kerken), gaat het hier om de begraafplaats van een ziekenhuis. Hierdoor kunnen archeologen een andere bevolkingsgroep bestuderen. Zo is het mogelijk om door de analyse van de botten en verschillende monsters een beeld te schetsen van de leefomstandigheden van de bevolking die er door de eeuwen heen begraven lag.”

“Archeologen zullen de komende weken, samen met hun collega's van het Instituut voor Natuurwetenschappen, de Société Royale d'Archéologie de Bruxelles (SRAB) en het Museum voor Kunst en Geschiedenis, met hulp van studenten van de ULB, hun werk voortzetten om deze ontdekkingen te beveiligen en te analyseren. Ondertussen zet het Vivaqua-team, haar werkzaamheden verderop voort, in het gedeelte tussen de Kleine Zavel en het Koningsplein. Ook deze werven worden nauwlettend in de gaten gehouden door het team van archeologen voor reddingsopgravingen”, aldus het kabinet. Volgens de persmededeling zullen de werken in sneltempo worden voortgezet. De sleuf moet namelijk worden gedempt tegen 25 mei omdat de weg op het parcours van de 20 kilometer door Brussel ligt.

York: Gladiatoren vchten echt met leeuwen

De Standaard, 25 april 2025

Het werd al langer aangenomen dat zowel gladiatoren als grote dieren het spektakel moesten verzorgen in de amfitheaters van het Romeinse Rijk. Nabij het Colosseum in Rome werden beenderen teruggevonden van onder meer grote katachtigen en beren, en ook uit teksten en mozaïeken was al langer op te maken dat dieren van heinde en verre gehaald werden om het volk te entertainen: olifanten, nijlpaarden, neushoorns, krokodillen, giraffen, struisvogels, beren, leeuwen, tijgers, luipaarden... werden allemaal naar het huidige Europa gebracht om er al dan niet met elkaar of met mensen te

vechten.

Toch is nu pas voor het eerst fysiek aangetoond dat gladiatoren oog in oog stonden met grote katachtigen. In een begraafplaats voor gladiatoren in York, Groot-Brittannië, is het skelet van een jongeman opgegraven, met op zijn bekkenbeen bijtsponen die overeenstemmen met die van een katachtige, vermoedelijk een leeuw. Onderzoekers van de Ierse Maynooth University publiceerden hun bevindingen in het wetenschappelijk tijdschrift Plos One .

De man was naar schatting tussen de 26 en 35 jaar oud op het moment van zijn dood, en zou geleefd hebben in de 3de eeuw na Christus. Waar nu het huidige York ligt, bestond destijds de stad Eboracum, een belangrijke militaire basis in het noorden van de Romeinse provincie Britannia. Het bekkenbeen van de man vertoont inkepingen en gaatjes die erop wijzen dat grote tanden door het zachte weefsel tot op het bot zijn doorgedrongen. De onderzoekers vermoeden dat de man niet gestorven is aan deze wond en bovendien is het voor katachtigen eerder een ongewone plek om te bijten. Wellicht pakte de katachtige de man bij de heup beet om hem te verplaatsen, op een moment dat de gladiator niet meer bij bewustzijn of al dood was.

Het bekkenbeen is niet alleen fysiek het bewijs dat gladiatoren geconfronteerd werden met grote katachtigen, het toont ook aan dat grote, veelal Afrikaanse dieren tot de verste uithoeken van het Romeinse Rijk werden gebracht om voor spektakel te zorgen. Ook de rest van het skelet uit York werd onderzocht. De man bleek afwijkingen aan de rugengraat te hebben, mogelijk als gevolg van overbelasting van de rug. Zijn gebit was in slechte staat. Hij was onthoofd, mogelijk als genadeslag na verlies in de arena. Zijn skelet lag naast dat van twee andere mannen die onder beenderen van paarden lagen.

Gent is klaar met restauratie van 86 beschermde graven

Website VRT Nieuws, 13 mei 2025

In Gent is de stad klaar met de restauratie van 86 beschermde graven. Deze graven hebben een grote historische, architecturale, sociaal-culturele of artistieke waarde en liggen op het oudste gedeelte van de Westerbegraafplaats. Gentenaars kunnen nu één van deze gerestaureerde graven kiezen als laatste rustplaats.

"Met deze restauratie investeren we niet alleen in het behoud van waardevol funerair erfgoed, maar geven we ook ruimte aan een unieke vorm van hergebruik. Zo worden deze historische graven opnieuw een waardige plek voor herinnering en rust — in eerbied voor het verleden en met oog voor wie op zoek is naar een serene, betekenisvolle laatste rustplaats", zo verklaart schepen Hafsa El-Bazioui.

In Gent is het al langer mogelijk om een beschermd graf, waarvan de concessie verlopen is, te 'hergebruiken'. Wie zo'n graf zelf restaureert, kan zelfs een subsidie en gratis concessie krijgen. De stad heeft nu zelf 86 graven gerestaureerd en die kunnen nu ook hergebruikt worden.

Parijs: buste van Jim Morrison is terug terecht

Website VRT Nieuws, 19 mei 2025

De Parijse politie maakt bekend dat de buste van Jim Morrison per toeval werd teruggevonden toen de financiële en anticorruptie-eenheid toevallig op het beeld stootte tijdens een huiszoeking in het kader van een fraudezaak.

Ter gelegenheid van Morrisons tiende sterfdag in 1981 maakte de Kroatische kunstenaar Mladen Mikulin de imposante buste van 128 kilogram. Deze werd enkele jaren later, in 1988, gestolen van Morrisons graf op de Parijse begraafplaats Père-

Lachaise.

De buste lijkt niet beschadigd te zijn. Op een foto die de politie deelde op Instagram is het beeld bedekt met graffiti en is de neus afgebroken, maar dat was al het geval voor het verdween 37 jaar geleden.

Kessel-Lo: al 40 huisdieren kregen een laatste rustplaats op de dierenbegraafplaats

Website VRT Nieuws, 27 mei 2025

Op 1 jaar tijd zijn er al 40 huisdieren begraven op de dierenbegraafplaats van Kessel-Lo. De stad wil een plek voorzien voor inwoners om hun dier te begraven en te herdenken, ook als ze geen tuin hebben. "Al hadden we niet verwacht dat het zo'n vaart ging lopen", zegt schepen Bieke Verlinden (Vooruit).

Vorig jaar opende Leuven een dierenbegraafplaats in Kessel-Lo, pal achter begraafplaats Diestseveld. De stad wil een serene plek voorzien voor inwoners om hun dier te begraven en te herdenken. "Wanneer je afscheid moet nemen, doet dat pijn, en verdient dat net als elk verlies een plek", zegt schepen Bieke Verlinden. "We zagen toch dat daar een nood aan was."

Je mag een dier tot 10 kilo thuis begraven, maar daarvoor moet je natuurlijk een tuin hebben. "Veel Leuvenaars hebben dat niet", zegt Verlinden. "Dan blijft er enkel crematie over, maar dat is een grote kost. We willen ook niet dat mensen hun dieren moeten begraven in een openbaar bos, want dat is illegaal. Hier kan iedereen terecht."

De begraafplaats blijkt populair in het eerste jaar: al 40 dieren vonden er hun laatste rustplaats. Het gaat vooral over honden, katten, konijnen, cavia's en hamsters. "We hadden niet gedacht dat het zo'n vaart zou lopen", zegt Verlinden. "We hebben een hectare ter beschikking. In totaal is er plek voor 500 dieren. Dat zal geen probleem vormen,

want na 10 jaar komt de rustplaats weer vrij en kan de plek hergebruikt worden."

Iedereen kan er terecht met huisdieren tot 50 kilo. Een huisdier dat zwaarder is dan dat, moet eerst gecremeerd worden. Een plekje op de begraafplaats kost tussen de 50 euro en 75 euro voor Leuvenaars, afhankelijk van hoe zwaar je dier is. Voor niet-Leuvenaars is een plekje duurder.

Grimbergen: monumentale grafcirkel blootgelegd

Het Laatste Nieuws, 31 mei 2025

In Grimbergen deden archeologen een spectaculaire ontdekking: op het Beigemveld werd een monumentale grafcirkel blootgelegd die bijna 4.000 jaar oud is. Met een diameter van 30 meter is deze prehistorische begraafplaats volgens experts "vrij uniek op het Europese vasteland". De site heeft ook al 200 urnen uit de bronstijd en 40 Romeinse graven opgeleverd.

Tijdens de Archeologiedagen was het Beigemveld één van de meer dan 100 uitzonderlijk opengestelde archeologische sites in Vlaanderen. De site leverde al prehistorische graven, een Romeins grafveld en zelfs een loopgraaf uit de Eerste Wereldoorlog op. Maar wat dit jaar bovenkwam, is volgens experts ronduit uitzonderlijk. "De vondsten zijn spectaculair", aldus burgemeester Bart Laeremans (Vernieuwing). "We spreken hier niet zomaar over een prehistorische begraafplaats, maar over een monumentale site van bijna 4.000 jaar oud. Het grootste grafmonument is een cirkelvormige structuur met een diameter van 30 meter. Volgens archeologen is dat vrij uniek op het Europese vasteland. Hiermee is nogmaals bevestigd dat Grimbergen al millennia een belangrijke nederzetting was."

De archeologische ploeg van Studiebureau Archeologie, die tot het bouwverlof op de site zal werken,

heeft er de handen vol aan. "In een eerste fase werd al vier hectare onderzocht, met de vondst van zo'n 200 urnen uit de vroege bronstijd", zegt Laeremans. "De overledenen werden toen gecremeerd en hun assen in potten begraven. Die urnen bevatten soms nog beentjes, houtskoolresten of andere aanwijzingen die ons veel kunnen vertellen over de leefwereld en afkomst van deze mensen." Ook uit de Romeinse tijd zijn meerdere graven aangetroffen. "Die mensen werden gecremeerd op brandstapels en vervolgens verzamelde men de resten – zowel botfragmenten als houtskool – in rechthoekige kuilen, als een soort bedden", verduidelijkt de burgemeester. "Tot nu toe zijn er al een veertigtal van die Romeinse graven gevonden."

Peru: doden werden begraven in kleine torentjes

De Morgen, 29 mei 2025

Op het steile bergplateau van Kuélap in het noorden van Peru hebben archeologen een bijzondere ontdekking gedaan: een chulpa. Dit kleine grafhuisje onthult onverwacht veel over het sociale leven en de rituelen van de Chachapoyas. De vondst werd gedaan door archeologen van het Peruaanse Ministerie van Cultuur. Hun opgravingen maken deel uit van het Kuélap Archaeological Research Program (PRIAK), een grootschalig onderzoek naar het archeologische complex rond de plaatsen María en Tingo.

Kuélap torende ooit boven de Utcubamba-vallei uit en was gebouwd door de leden van de Chachapoyas-cultuur. Dit volk stond bekend als de "Krijgers van de Wolken" en vestigde zich rond de zesde eeuw na Christus op deze afgelegen plek, omringd door torenhoge muren. Ooit was Kuélap het levendige centrum voor naar schatting drieduizend mensen, tot de stad na de Spaanse verovering rond 1570 werd verlaten.

De archeologen onderzochten zes ronde gebouwen, waarvan er meerdere dienst deden als begraafplaats. Daar vonden de onderzoekers een "chulpa", een soort stenen torentje boven de

grond waarin mensen begraven werden. In het geval van deze vondst in Kuélap werden de doden niet onder de grond gelegd, maar juist in zo'n opgetrokken grafmonument geplaatst, mogelijks samen met andere familieleden. Zulke torens (chulpa's) zijn in de Andes bekend, maar hun aanwezigheid in Kuélap is bijzonder, komt zelden voor. De ontdekking van een chulpa in Kuélap is opvallend: tot nu toe ging de aandacht vooral uit naar de massieve muren en de militaire architectuur van de oude stad. Nu komt er juist meer zicht op het persoonlijke, intieme leven van haar bewoners en op hun bijzondere gewoonten om dierbaren te gedenken en bij elkaar te bewaren, zelfs na de dood.

In deze specifieke chulpa vonden de onderzoekers immers niet alleen skeletten, maar ook een opvallende verzameling grafgiften: een fijn bewerkte stenen bijl, een hanger van leisteen met geometrische motieven, fragmenten van stenen werktuigen en metalen voorwerpen. Zulke ceremoniële offers waren bedoeld om de overledenen in het hierna maals te begeleiden of hun status te benadrukken. Het onderzoek in Kuélap is nog lang niet afgerond. Op maar liefst 16 locaties binnen de zes hectare grote ommuurde stad gaan archeologen verder met hun werk, verspreid over ruim 24.000 vierkante meter. Met elke nieuwe vondst hopen ze dichterbij te komen tot het ontrafelen van de raadselachtige cultuur van de Chachapoyas, de bouwers van Kuélap.

Luxor: drie tombes bloot gelegd

De Standaard, 28 mei 2025

In een Oud Egyptisch grafcomplex in Luxor legden archeologen drie tombes bloot van enkele duizenden jaar oud. Op basis van inscripties konden ze achterhalen aan wie de tombes toebehoren.

Het Egyptische ministerie van Toerisme en Oudheden meldt dat de drie graftombes in Luxor behoren tot drie prominente staatslieden uit Het Nieuwe

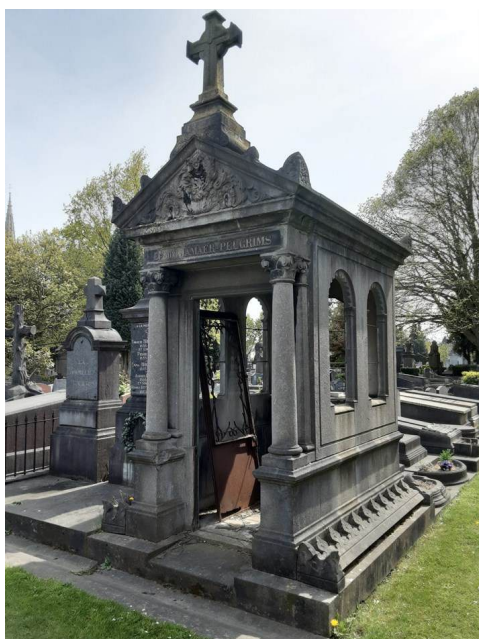
Rijk, een periode die duurde van 1539 tot 1077 voor Christus. De tombes werden gevonden in Luxor in de Dra'Abu El Naga, een belangrijke niet-koninklijke necropolis. Het gaat hier dus niet om de graven van oude farao's, aldus het ministerie. Aan de hand van inscripties kon het opgravings-team de eigenaars van de tombes en hun maatschappelijke functie identificeren.

De Egyptische autoriteiten wijzen het eerste graf toe aan een man met de naam Amon-Em-Ipet die leefde in de Ramessidenperiode, de 19de en 20ste dynastie, een periode tussen 1307 en 1070 voor Christus. Amon-Em-Ipet werkte in de tempel of op het landgoed van Amon, de 'koning der goden' en oppergod van Thebe, de stad die tegenwoordig bekendstaat als Luxor. Het graf is wel grotendeels vernield, met uitzondering van enkele afbeeldingen van meubeldragers en een banketscène. De tombe bestaat uit een kleine binnenplaats, een ingang en een vierkante hal met een nis waar een westelijke muur is doorbroken.

Het tweede graf behoorde toe aan een zekere Baki. Hij werkte als opzichter van een graanschuur. Deze tombe bestaat uit twee verschillende binnenplaatsen en lange hallen die leiden tot de onvoltooide kamer van Baki's grafput. Het graf dateert uit de eerste dynastie van Het Nieuwe Rijk, een periode tussen 1550 en 1292 voor Christus.

Het derde graf kwam uit dezelfde periode en behoorde toe aan een persoon genaamd Es, die zowel schrijver was als toezichthouder in de Tempel van Amon en burgemeester van de noordelijke oases. Deze tombe bevat ook een kleine binnenplaats met een put die naar een andere onvoltooide hal leidt.

7. TOEN EN NU

Van het hoger besproken graf van het echtpaar Jamaer (p. 10) is een foto bewaard in het fonds Salu (coll. Epitaaf vzw). Daaruit mogen we niet afleiden dat Salu zelf is betrokken geweest bij de realisatie van het monument (ca. 1895) maar het betekent wel dat Salu er op een of andere manier aandacht voor had.

De oude foto laat toe de kapel te bewonderen in haar volle glorie, met ongeschonden poort en glasramen en met de stenen omheining die nog rechtop stond. Dit document geeft ook een beeld van de context. Perk 34 lag er toen nog leeg bij.

COLOFON

Epitaaf vzw

Onze-Lieve-Vrouwvoorplein 16
1020 BRUSSEL (Laken) info@epitaaf.org

www.epitaaf.org
rekeningnr.: BE20 0682 0392 6056

Volg ons op :

<https://www.facebook.com/atelier.Salu/>

Deze Tafofiel kwam tot stand met de medewerking van :

Tom Verhofstadt

Pierre-Thomas Bal

Pierre Dangles

Daniel Schepens

Linda Van Santvoort

Sofie Cattrry

Pierre Brewee

Eindredactie en Lay-out :

Linda Van Santvoort